

3131

491.99-5
S-45

2010

№ 55
491. 99-5

17-45

ՄԱՅՐԵՆԻ ԼԵԶՈՒԻ

ՔԵՐԱԿԱՆՈՒԹԵԱՆ

ՏԱՐԵՐՔԸ

ԵՐԿՐՈՐԴ ՄԱՍԸ

ԱՇԽԱՏԱՍԻՐԵՅ

ՆԻԿՈՂԱՅՈՍ ՏԵՐ-ՂԵԿՈՆԴԵԱՆ

ԵՐԿՐՈՐԴ ՏՊԱԳՐՈՒԹԻՒՆ

Թ Ի Ֆ Լ Ի Ս

Տպարան Մովսես Վարդան

Тип. М. Вартамянца, Троиц. пер

1891

ՄԻ ԵՐԿՈՒ ԽՈՍԸ

Ընթերցողը կրնա տեսնել, որ քերականութեան սոյն տետրակը սերտ կապ ունի նախընթաց տետրակի հետ, որ սա նորա պարզ շարունակութիւնն է: Առաջին դրբոյկը հրատարակելիս՝ մենք ասացինք, որ նորան նշանակում ենք որպէս երրորդ տարուայ ուսուցման նիւթ, թէև նորա առաջին մասը, ստուգարանական նախապատրաստութիւնները, համարձակ կարելի է անցնել երկրորդ տարուայ ընթացքում: Բայց, ինչպէս երևում է, մեր ուսուցիչները և ուսումնարանների ղեկավարները դժուար են համարում լեզուի այբուբենից անանջատ այդ վարժութիւնները, որոնց դիւրութիւնն ու օգտակարութիւնը մենք քանիցս ստուգած ենք, սկսել երկրորդ տարուց: Նւրս այդչափ միայն, այլ նոյն իսկ քերականական ուսումը մեր ուսումնարաններում չի վայելում իւր արժանաւոր տեղը, մեր ուսուցիչներից և տեսուչ—տեսչուհիներից շատերը այն կարծիքին են, որ քերականութեան ուսումը մի աւելորդ բեռն է ուսումնարանի համար, որը կարելի է շատ հեշտութեամբ վերացնել, պատուիրելով լեզուի ուսուցչին ընթերցանութեան հետ աւանդել և լեզուի քերականական անհրաժեշտ գիտելիքները: Բայց նախ պէտք է գիտենալ, թէ որտե՞ս է լեզուի քերականական ուսուցչի համար: Նրկրորդ՝ չպէտք է կարծել, թէ ինչ որ հեշտ է ուսուցչի համար, հեշտ կրկնի և աշակերտների համար: Ոչ ապաքէն մանուկը սեպհականում և իւրացնում է մի

Дозволено цензура, Тифлис, 14 сентября 1890 г.

29826-63

12012

որ և իցէ հմտութիւն բազմաթիւ գործնական վարժութիւնների շնորհիւ, ոչ ապաքէն կրկնութիւնը գիտութեան մայրն է, հետեւապէս և վարժապետի աւանդած քերականական կանոնները ոչինչ արդիւնք չեն կարող ունենալ, եթէ աշակերտը միջոց չունենայ միանգամ աւանդածը իւր սեպհական ուժերով կրկնել, երեքնել, վարժուիլ և արմատացնել իւր յիշողութեան մէջ: Մենք պնդում ենք մինչև անգամ, որ եթէ մեր մինչև իսկ միջնակարգ ուսումնարաններից դուրս եկած աշակերտները հասնէ ուղիղ գրել չեն կարողանում, սորա պատճառը և հզօրացոյց պատճառն այն է, որ մեր գրական լեզուի ուսուցումը արհամարհուած և բարձի թողի է արած: Մինչդեռ մեր լեզուն շատ և շատ կարօտ է խնամածութեան. շատ և շատ կարևոր է, որ մեր ուսումնարանները ուսուցման գլխաւոր առարկան սնդարձնէին, սորան մշակէին, սորա հիմունքները, ոգին, քերականական և տրամաբանական կազմակերպութիւնը անծանօթ չթողէին իրանց աշակերտներից, այն աշակերտներից, որոնք վաղը պիտի դուրս գան այդ ուսումնարաններից և իրանց գրութեանը կամ պիտի նպաստեն լեզուի դարգացմանը կամ աւելի ևս ազաւադեն նորան:

Ն: Եւ չի նկատում, որ մեր աշխարհարար լեզուն՝ կանոնաւոր կազմակերպութեան վերաբերութեամբ կամ բոլորովին չի յաւաքագործում և կամ, որ աւելի ցաւալին է, օրէ ցօր աւելի խառնափնթորւում, աղջատւում է: «Հայերէն է, կարելի է ամէն տեսակ գրել», այս գաղափարն այնչափ ընդհանրացած է մեր մէջ, որ մեզանից ամէն միւր աղիտութիւնից, անուշադրութիւնից թէ ընդհանուր հոսանքին ենթարկուած լինելուց, առանց խղճահարուելու մեղանշում է լեզուի ոգու, նորա քերականական և տրամաբանական, գարեթի ընթացքում կազմակերպուած, հիմնական կանոնների դէմ:

Մի ժամանակ քերականութիւնը միակ ուսանելի ա-

ռարկան էր համարւում. ով որ քերականութիւն գիտէր, նա ամենայն բան գիտէր: Քերականութեան այդ ոսկէ դարում գիտութեան այբը և օն պարունակող այդ արուեստի ձեռնարկներն օր օրի վրայ աւելի ու աւելի ստուարանում, բնդարձակւում, մեծահաստոր էին դառնում: Իւր իրաւունքի գազաթնակէտին հասնելուց և մի անտանելի բեռն դառնալուց յետոյ ուսանողի համար, քերականութեան կարևորութիւնն սկսեց սակաւ առ սակաւ նուազիլ և մինչև իսկ կատարեալ արհամարհման մէջ ընկնիլ: Սա արդէն միւս ծայրահեղութիւնն էր: Պէտք էր դառնալ միջին գրութեան և տալ առարկային այն զիւրքը, որ արժանապէս պիտի վայելէ նա ուսանելի առակաների համակարգութեան մէջ: Այդ պէտքը եթէ երեկ չենք կատարել, այսօր գոնէ պիտի կատարենք: Արհամարհելով քերականութիւնը, մենք արհամարհում ենք լեզուի ուսումը, իսկ արհամարհելով լեզուի ուսումը, մենք մեր բոլոր գործողութիւնը՝ մայրենի լեզուի ուսուցման վերաբերութեամբ, կեղծ գրութեան մէջ ենք դնում:

ՄԱՅՐԵՆԻ ԼԵԶՈՒԻ ՔԵՐԱԿԱՆՈՒԹԵԱՆ

Տ Ա Ր Ե Ր Ք Ը

Մ Յ Ս Ն Ե Ր Կ Ր Ո Ր Գ

I. ՄԱՍՈՒՆՔ — ԲԱՆԻ

Ա. ԳՈՅՍԱԿԱՆ ԱՆՈՒՆ.

§ 74. Ամենայն առարկայ անուն ունի (§ 3):
Առարկաների անունները կոչվում են հոյակապ անուն:

§ 75. Ինչպէս տեսանք՝ առարկան, ուրեմն եւ
գոյական անունը նախադասութեան մէջ կատարում
է՝ ենթակայի, բացայայտչի, լրացնողի եւ պատկա-
նելութիւն ցոյց տուող որոշողի (յատկացուցչի) պաշ-
տօն. նա կատարում է եւ ստորոգեալի պաշտօն
օժանդակ բառերի օգնութեամբ (եմ, լինիմ).
երբեմն կարող է եւ պարագայական բառերի
պաշտօն կատարել (§§ 50, 51, 56, 57, 58, 60):

135. Հետեւեալ գոյական անունները ենթակայ ըն-
դունելով նոցա մօտ աւելացրէք գոյական ստորոգեալներ
է բառի օգնութեամբ:—Ոսկին, շուշանը, մանուշակը, ու-
ռենին, Նրեանը, Նրասիւր, Էջմիածինը, հրացանը, խաղողը,
ճնճղուկը, կովը, գայլը, արծիւը, առիւծը, ցորենը, գարին,
տունը, ջուրը, հացը...

136. Այնպիսի նախադասութիւններ կազմեցէք, ո-
րոնց մէջ հետեւեալ գոյականները ստորոգեալ լինին:—Պը-
տուղ է. թուփ է. ծաղիկ է. բանջար է. վայրենի գազան
է. ընտանի թռչուն է. չորքոտանի կենդանի է. խաղալիք
է. դասական առարկայ է. սունկ է. թունաւոր միջատ է.
օգտակար միջատ է. երկրագործական գործիք է. ձիու կե-
րակուր է. մարդու ընկեր է:

137. Հետեւեալ նախադասութիւններին գոյական ո-
րոշողն եր աւելացրէք՝—... պատերը բարձր են (խնչի պատե-
րը):—... գմբէթը փայլում է:—... ճղները կտորատվում են:—...
լանջը կանաչել է:—... թերթիկները թաւամբ են:—... գիրքը
կորաւ (սփմ գիրքը):—... ոտը կտորուեցաւ:—... աչքը ցաւում
է:—... թիկերը թուլացան:—... շունչը կտորուեցաւ:—... տու-
նը գեղեցիկ է:—... այգին մեծ է:

138. Հետեւեալ նախադասութիւններին աւելացրէք
գոյական բացայայտչներ. —Վարժապետը եկաւ (սփ վար-
ժապետը): Ընկերս գնաց: Նզբայրդ աշխատում է: Վարա-
պետը աշխատասէր է:—... թագաւորը պատերազմասէր էր:—...
Հայկը յաղթանդամ էր:—... Արամը հզօր էր եւ հայրենասէր:—...
գետերը բլրում են Հայաստանից:—... սարերը կանգնած
են դէմ առ դէմ:—... քաղաքը շինած է ծովի եզերքին:

139. Հետեւեալ նախադասութիւններին աւելացրէք
գոյական լրացնողներ:—Գիւղացին հերկում է (խնչը, ին-
չով): Գիւղացին կազմեց արօրը (խնչից): Նա շատ փող
տուեց (խնչից): Ուսուցիչը պարգեատրեց (սփմ, ինչով):
Հարուստներն օգնում են (սփմ): Օդը եւ ջուրը հարկաւոր

են (սւմ, ինչին): Զուրը մենք ստանում ենք (ինչին):

140. Գաւթը գոյականն սրարագայականները: — Առաւօտը մենք գնում ենք ուսումնարան: Երեկոնները ուշադրութեամբ սովորում ենք մեր դասերը: Անցեալ տարի մենք ամարանոց գնացինք: Այս տարի մենք մնում ենք քաղաքում: Եկեղեցում մարդիկ աղօթում են: Յերեկը շոգ է լինում, դիչերը հով: Նա նորան սրտանց սիրում եմ: Նա երեսանց բարեկամ է քեզ:

Գոյականն անուան սեռը.

Հայիլ գնաց ուսումնարան, իսկ Հայկ-ն-ը տանը մնաց:

Աշակերտը պատրաստում էր դասը, իսկ աշակերտուհին կար էր անում:

Հայի և աշակերտուհի կին մարդու անուն են: Հայ-ն-ը և աշակերտուհի կին մարդու անուն են:

✦ § 76. Այն գոյականն անունները, որոնք այր—մարդկանց են յատուկ, կոչվում են աշակերտ «է-ի» գոյականներ. նոքա՝ որոնք կին—մարդկանց են յատուկ՝ կոչվում են իգական «է-ի» գոյականներ:

Մարդկանց անուններից շատերը՝ արականից իգական դարձնելու համար, վերջից առնում են ան-ը, ան-ի եւ դ-ի մասնիկները:

✦ § 77. Բայց գոյական անունների մեծագոյն մասը չի ընդունում իգական մասնիկներ. այդպիսիների սեռը որոշում ենք՝ իրանց նշանակութեանը նայելով: — Եղբայր, քոյր, մանուկ:

✦ § 78. Այն գոյական անունները, որոնք կարող են եւ արական սեռի լինիլ, եւ իգական, կոչվում են հասարակ «է-ի» գոյականներ: — Մանուկ հասարակ սեռի գոյականն անուն է:

Անշունչ առարկաները սեռ չունին:

141. Հետեալ գոյականների սեռը որոշեցէք: — Նրբ-խոյ, մանուկ, մանկամարդ, տղամարդ, կին—մարդ, կինարմատ, պատանի, ծեր, սրտաւ, հայր, մայր, կոյս, քահանայ, բնիկ, գաղթական, քաղաքացի, գիւղացի, ոչխար, մաքի, խոյ, հաւ, մարի, որձակ, աքաղաղ, ձի, երկվար, մատակ, խոզ, մէրուն, վարազ, եղնիկ, եղջերու, կով, եզր, ցուլ:

Յատուկ և հասարակ գոյականներ.

ա. Բազաք, գետ, գիւղ, մարդ, զօրապետ, թագաւոր:

բ. Երեան, Երասխ, Մասիս, Երնջակ, Մինաս, Վարդան:

Առաջին տողի գոյական անունները հասարակ շատ առարկաների կարող են պատկանիլ:

Երկրորդ տողի գոյական անունները, ընդհակառակն, միայն մի մի հատ առարկայի յատուկ են:

✧ § 79. Գոյական անունները երկու կարգ են բաժանվում՝ հասարակ ֆայական անուն, որ բաղմաթիւ նոյնասեռ առարկաների կարող է պատկանիլ, եւ յասարակ, որ միմիայն մի հատիկ առարկայի պատկանի:

§ 80. Յատուկ անունները միշտ գլխատառով են գրվում: Գլխատառով են գրվում նաեւ ազգանունն ու հայրանունը, որոնք նմանապէս յատուկ են:

142. Դրեցէք ձեր յատուկ անունը, հայրանունը և ազգանունը. գրեցէք ձեր հօր, մօր, վարժապետի անունը, հայրանունը և ազգանունը. գրեցէք, թէ ինչ թագաւորութեան մէջ էք ապրում, որ քաղաքում, որ գիւղում, որ գետի, ծովի, սարի մօտ:

143. Դրեցէք մի քանի նախադասութիւններ, որոնց ենթական յատուկ անուն լինի, իսկ ստորոգեալը միևնոյն առարկայի հասարակ անունը:—Վարապետը դարբին է:

Գոյական անունների թիւ.—

Հաւաքական անուն:

ա. Գիրք, հաց, ծառ, քար, փայտ, կացին, բաժակ,
բ. Գրքեր, հացեր, ծառեր, քարեր, կացիներ,
քաժակներ:

+ § 81. Գոյական անունը երկու թիւ ունի՝ եղակի եւ յոգնակի (§ 6.): Յոգնակի թիւը կազմելով է եղակիից՝ բառի վերջից աւելացնելով էջ կամ չէջ մասնիկը, երբեմն եւ + տառը:

Միավանկ բառերը էջ մասնիկն են ընդունում յոգնակի թւում: Բազմավանկ բառերն ընդունում են չէջ մասնիկը: Եթէ բառը մի եւ կէս վանկ ունի՝ նա եւս չէջ մասնիկն է առնում.—ճագարներ, հրահեր:

Միավանկ բառերից կազմուած բազմավանկ բառերը չէջ մասնիկի փոխանակ էջ մասնիկն են առնում—տանուտէր—տանուտէրեր, նախահայր—նախահայրեր:

Յատուկ գոյական անունները յոգնակի թիւ չունին (ինչի՞նք):

144. Հետեւալ գոյական անունները յոգնակի դառնալէք:—Փար, պատ, մեխ, միս, շուն, սեղան, գերան, բերան, մառան, դարան, գաւազան, մատանի, գինի, հոգի, որդի, աղանի, եկեղեցի, տղայ, քահանայ, կաթսայ, գաթայ, ճամբայ:

Ոտ, ձեռ, կաթ, եղ, դառ, նուռ, դուռ, փուռ, թուռ (ոտը, ձեռը...):

Ոսկը, աստղ, կրակ, ճրագ, գլուխ, բլուր, սրահ, մըսուր, մեղր, մրուր:

Հօրաքոյր, մօրաքոյր, լտանուտէր, նախահայր, նախամայր:

Ոչխար, ոչխարներ—հօտ. զինուոր, զինուորներ—զօրք:

+ § 82. Երբ շատ միատեսակ հասարակ գոյական անուններ՝ Պատի Ժողով—աթ, փոխում են իրանց հասարակ անունը եւ եղակի թւում մի նոր անուն են ստանում, այդ նոր ստացած անունը կոչվում է հաւաքական անուն:—Հօտ, զօրք:

145. Հետեւալ յոգնակի հասարակ գոյական անուններից եղակի հաւաքական գոյական անուններ կազմեցէք:—Խոտեր, ծառեր, մարդիկ, թռչուններ, ձիեր, անասուններ, խոզեր, զինուորներ...

146. Հետեւեալ հաւաքական գոյականները հասարակ գոյականներն դարձրէք:—Հօտ, ջուկ, անդեայ, երամակ, հորան, վոհմակ, պար, երամ, ջուլի, տարմ, վտառ, հոյլ, բոյլ, դէզ, շէշ, շիշ:

Բ. ԱԾԱԿԱՆ ԱՆՈՒՆ.

Պարտիզում կան բնական ծաղիկներ:

Ներքին մարմինները զարգարում են երկնականաբար:

§ 83. Նշանակեալ բառերը ցոյց են տալիս առարկայի որակի սովորութիւնը: Առարկայի որակի սովորութիւնն էլ իւր որոշ անունն ունի (§ 8.): Որակի սովորութիւնն արտայայտող անուններին ասում ենք ածական անուն:

§ 84. Ածական անունն պաշտօնն է՝ դրուիլ գոյական անունն մօտ եւ «լինել նորան ուրիշ գոյական անուններից. բայց ածականը՝ եթէ մենակ մընայ, կարող է կատարել նաեւ ենթակայի, լրացնողի եւ ստորոգեալի պաշտօն:

147. Հետեւեալ նախադասութիւնները վերլուծեցէք և գտէք որակի սովորութիւն ցոյց տուող որոշող—ածական անունները:—Մենք արժանացանք ուրախ մայիսին: Կարդոյտ երկնքում փայլուն աստղերը պարզ զիշերին զիւթական գեղեցկութիւնն են տալիս: Առաւօտեան արշալուսին քաղցրաձայն սոխակը երգում էր վարդի ծաղկապատ թփի վերայ: Նրեկոյեան վերջալուսին արաթե ծիծեռնակները վերադարձան դէպի իրանց փոքրիկ ձագերը: Գարնանային անձրեւները կեանք են տալիս դաշտային բոյսերին և ցանքերին: Հիւսիսային եղջերուները տեղացի աղքատ բնիկներին անսովորական ծառայութիւններ են մատուցանում:

148. Հետեւեալ գոյական չե ածական անուններից այնպիսի նախադասութիւններ չինեցէք, որ գոյականը ենթակայ լինի և նախադաս, իսկ ածականը՝ օժանդակ բառի հետ, ստորոգեալ:—Սուր դանակ (դանակը սուր է). ծանր մուրճ. թեթեւ կացին. պողպատէ դուր. փոքրիկ եկեղեցի. մեծ աշտարակ. բարձր դմբէթ. լայն փողոց. վատ ճանապարհ. սառը ջուր. թափանցիկ ապակի. ոսկէ մատանի. փայտէ տուն. պարսկական կաշերտ. արաբական նոյր:

149. Հետեւեալ ածական անունների մօտ գրէք իրանց համապատասխան գոյական անունները:—Կարմիր, կապոյտ, դեղին, կանաչ, դորշ, մոխրագոյն, նարնջագոյն, շագանակագոյն, մանիշակագոյն, սպիտակ, սև, մեծ, փոքր, հաստ, բարակ, նուրբ, նոսր, թանձր, երկար, կարճ, լայն, նեղ, ընդարձակ, համառօտ, ծանր, թեթեւ, առողջ, հիւանդ, բարձրահասակ, կարճահասակ, ամենի, վիթխարի, ահեղի, նազելի, հաճելի, կոր, ծուռ, ուղիղ, կոյր, կաշ, բուժ, սուր, ցածր, բարձր, ցած, ստոր, ցանցառ, խուլ, համր, խոնաւ, չոր, տխուր, ուրախ, գութարթ, թթու, քաղցր, դառը, տոխ, սաք, սառը:

150. Հետեւեալ ածականների մօտ ևս գրէք իրանց համապատասխան գոյականները:—Քաղաքային, ծովային, ջրային, ցամաքային, դաշտային, երկնային, հիւսիսային, հարավային, երկրաւոր, երկնաւոր, զիւղական, տնային, բնական, կենդանական, կուսական, արեւելեան, արեւմտեան, պարսկական, հայկական, հնդկական, առաւօտեան, երեկոյեան, տարեկան, ամսական, բուսեղէն, մտեղէն, խմորեղէն, քարեղէն, փայտեղէն...

Որակական և յարաբերական ածականներ.

Անուշ խօսքը տուն կըլնի, դուռը խօսքը տուն կը-
քանդի:

Փայտեղէն տունը քարեղէն տան չափ ահա չի լինում:

Անուշ, դուռը, ահա քաղաքի ածականները գոյականի իսկա-
կան որպիսութիւնն են ցոյց տալիս. դժբա առարկայի
անբաժան յատկութիւններն են. փայտեղէն և քարեղէն ա-
ծականները թէև նոյնպէս ցոյց են տալիս գոյականի որ-
պիսութիւնը, բայց այդ որպիսութիւնները առարկայի
բնութիւնից չեն բխում, այլ ցոյց են տալիս նորա ու-
րիշ առարկաների հետ ունեցած յարաբերութիւնը:

§ 85. Ածական անունը երկու տեսակ է՝ «բա-
կական և յարաբերական»:

Որակական ածականը ցոյց է տալիս գոյական
անունն բնական որպիսութիւնը: Որակական ածա-
կանի ցոյց տուած որպիսութիւնը կարող է աւելա-
նալ եւ պակասիլ՝ մի առարկայի վերաբերութեամբ
շատ լինիլ, իսկ միւսի վերաբերութեամբ սակաւ:

Յարաբերական ածականը ցոյց է տալիս ա-
ռարկայի ստացական յատկութիւնը:

Յարաբերական ածականի ցոյց տուած յատ-
կութիւնը չի կարող աւելանալ կամ պակասիլ:

§ 86. Որակական ածական անուններն ունին
երեք համեմատութեան աստիճաններ՝ դրական, բաց-
դրական և գերադրական: — Քաղցր, աւելի քաղցր,
ամենաքաղցր:

§ 87. Դրական աստիճանը պարզապէս գոյա-
կանի ինչպիսի լինիլն է ցոյց տալիս: — Մեծ, փոքր,
թեթեւ, ծանր, ցածր, բարձր:

Բաղդատական աստիճանը՝ մի առարկայ միւսի
հետ համեմատելով, ցոյց է տալիս բաղդատած ա-
ռարկայի աւելի կամ պակաս որպիսութիւնը: — Ա-
ւելի մեծ, աւելի փոքր, աւելի թեթեւ, կամ՝ մե-
ծագոյն, փոքրագոյն, թեթեւագոյն:

Գերադրական աստիճանը որպիսութեան գե-
րազանց գրութիւնն է ցոյց տալիս: — Ամենամեծ,
ամենածանր, կամ՝ ամէնից մեծ, ամէնից ծանր,
երբեմն էլ շաք, անշաք, աստիճանի բառերի օգնու-
թեամբ՝ շատ զօրաւոր, անչափ մեծ, սաստիկ գը-
ժուարին:

Գերադրական է եւ բարձրագույն ածականը, որ
միայն Աստուծուն է սեպհական:

§ 88. Յարաբերական ածականները համեմա-
տութեան աստիճաններ չունին. նոքա իրանք ծա-
գում են ուրիշ բառերից եւ ցոյց են տալիս գլխա-
ւորապէս նիւթի, տեղի, ցեղի եւ ժամանակի յա-
րաբերութիւնը: — Մեղմէն, երկնային, հայկեան, ա-
ռաւօտեան:

151. Հետեւեալ նախադասութիւնների մէջ որոշեցէք
որակական և յարաբերական ածականները: — Գարնանային
անուշ եղանակն անցաւ. եկան ամառային օթի-
ր: Աշնանային յորդ անձրեւները դադարեցան: Նրկկոյեան
մեղմ գեփիւղը զովութիւն էր տարածում: Առաւօտեան
թարմ օդը լիքն է անուշահոտութեամբ: Անձրեային օրերը

գիւղացիք ցաքանում են փափուկ ցելերը: Փոթորկալի ծովը կատաղի ալիքներ ունէր: Ծովային փոթորիկը քանի գնաց՝ սաստկացաւ: Ծաղկաւէտ դաշտերում արածում են ընտանի կենդանիները: Դաշտային ծաղիկներէից գիւղացի համեստ օրիորդները իրանց համար գեղեցիկ փունջեր կապեցին: Բարի մարդիկ արժանաւոր դորձեր են կատարում: Ընտանի կենդանիները լցուցանում են մարդուս առտնին կարիքները:

Գ. ԹՈՒՍԱՍՆ ԱՆՈՒՆ.

Տարին ունի Կապույտ ամիս: Տարուայ Կապույտ ամիսը յունվարն է:

Տապույտ բառը որոշում է առարկան և ցոյց է տալիս նորա թիւը (քանի):

Առաջին բառը ցոյց է տալիս առարկայի կարգը (որ երորդ) և նոյնպէս որոշող բառ է:

Տապույտ և Կապույտ բառերը թուերի անուններ են:

§ 89. Այն բառերը, որոնք ցոյց են տալիս գոյական անուն թիւը եւ դասաւորութիւնը, կոչւում են խառն անասններ:

§ 90. Թուական անունները երկու տեսակ են լինում, Բացարկաւ՝ որ առարկայի քանի լինին է ցոյց տալիս—մէկ, երկու, երեք, չորս, հինգ եւ այլն. Կապույտ անուններ որ առարկայի որ երորդը լինին է ցոյց տալիս—առաջին, երկրորդ, երրորդ, չորրորդ, հինգերորդ եւ այլն:

§ 91. Դասաւորական թուականները ծագում են բացարձակներից՝ Երաւ մասնիկն աւելելով իրանց վերայ:—Հինգերաւ, քսան—երաւ, հարիւր տասն եւ հինգերաւ, հազարերաւ:

Մէկ, երկու, երեք, չորս թուականների դասաւորականն է՝ Կապույտ (առաջներորդ), երկ-րաւ, եր-րաւ, չոր-րաւ:

§ 92. Բացարձակ թուական անուններին՝ Երաւ մասնիկի փոխանակ, Կապույտ մասնիկն աւելացնելով՝ ստանում ենք Բացարձակ թուական անուններ, որոնք ցոյց են տալիս, թէ գոյական անունը քանի անգամ է վեր առած: Մէկ, երկու, երեք, չորս բացարձակները Կապույտ մասնիկ չեն աւելում: Նոցա բաշխականն է՝ Դեկ—Դեկ, երկ—երկու, երեք—երեք, չորս—չորս: Միւս բացարձակ թուականները, բացի կրկնաւոր բաշխականներից (Հինգ—Հինգ, վեց—վեց), աւելում են վերոյիշեալ Կապույտ մասնիկը. Հինգական, վեցական, եօթնական, քսանական, հազարական:

152. Կարգով զրեցէք բոլոր բացարձակ թուական անունները և նոցա հանդէպ դասաւորականներն ու բաշխականները:

93. Դասաւորական թուականներին եթէ աւելացնում ենք Կապույտ մասնիկը, ստանում ենք մասնական թուականներ, որոնք գոյական անուն մասները կամ կոտորակներն են ցոյց տալիս.—Երաւ, Երրորդական, Հինգերորդական, հարիւր երրորդական...

§ 94. Բացարձակ թուականներին աւելացնելով Կապույտ մասնիկը՝ կ'ստանանք արժէք եւ չափ ցոյց տուող թուական անուններ.—մէկնոց կամ մէկա-

նոց, երկուսնոց, երեքնոց, չորսնոց, հինգանոց, վեցանոց—վեցնոց...

153. Հետևեալ թուական անունները՝ իրանց նշանակութեանն ու կազմութեանը նայելով, զանազան կարգերի բաժանեցէք:—Մէկ, կէս, առաջին, քառորդ, երկու, երեք, երկրորդ, երկուսնոց, երեքնոց, չորս, չորրորդ, չորսնոց, չորրորդական, հինգ, հինգերորդ, հինգնոց, հինգերորդական, վեցնոց, վեցերորդական, վեց, վեցերորդ, եօթներորդ, եօթը, եօթանոց, եօթներորդական, ութ, ութերորդական, ութնոց, ութերորդ, ինն, իննական, իններորդական, երկ—երկու, մէկ—մէկ, հնգական, չորս—չորս, տասնական, տասներորդական, տասնանոց, քսան, քսանական, քսաներորդական, քսանանոց, երկու հարիւր երեսուն և վեցերորդական, հազար հարիւր վաթսուն և հինգերորդ, ութհարիւր երեսուն և չորսանոց, հազար ութհարիւր ութսուն և երեք, հազար ութհարիւր ութսուն և երրորդ թուականին, երկու հարիւր քառասուն և չորրորդ օրը:

§ 95. Բացարձակ թուական անունները կարող են ստանալ նաեւ «-» եւ «ան» մասնիկները:—Միասն, տասնասն, հարիւրասն, հազարասն. երկոթան, երեթան...*)

Գ. ԴԵՐԱՆՈՒՆ.

Յովհաննէսը վերցրեց քեզին գիրքը:

Նա վերցրեց այն գիրքը:

Նա բառը դրուած է Յովհաննէս յատուկ անուան տեղը. այն դրուած է քեզին յորական ածականի տեղը:

*) Երկուքեան, երեքեան, չորեքեան բառերը կրկնապէս թուականի վրա ունին—երկուսն էլ, երեքն էլ, և աւելն անորոշ դերանունն պիտի համարուին, քան թուական անունն:

§ 96. Այն բառերը, որոնք դրվում են գոյական եւ ածական անունների տեղը եւ կատարում են նոցա պաշտօնը, կոչվում են ԴԵՐԱՆՈՒՆ (դեր—անուն):

§ 97. Գոյական անունների պաշտօն կատարող բառերը կոչվում են Գոյական դերանուններ, իսկ ածական անունների պաշտօն կատարողները—ԶԵՆՈՒՆ ԴԵՐԱՆՈՒՆ:

154. Հետևեալ նախադասութիւնների մէջ գտէք գոյական և ածական դերանունները:—Կովը, ձին և շունը վիճում էին միմեանց հետ, թէ տանուտէրը Նորմանի որին աւելի է սիրում: Ի հարկէ Ն. Ի. աւելի է սիրում, ասաց ձին. է-Նորման արօրը և ցաքանը քաշում եմ, դաշտից Նորմանար փայտ եմ բերում. և Ն. Ի. հեծնում է Ի. ու քաղաք է գնում. առանց Ի. Ն. միանգամայն կորած կը լինէր:

Խնձորենին ասաց կաղնուն. «Ե» պտուղները թագաւորի սեղանն են զարդարում: Իսկ Դ. միայն խոզերի կերակուր ես:—Ա. Ի. Ի. գլուխն էին գովում:

§ 98. Գոյական դերանունները նախադասութեան մէջ կատարում են ենթակայի եւ լրացնողի պաշտօն.—Ես յարգում եմ Նորման:

Ածական դերանունները կատարում են որոշողի պաշտօն: Այս աշակերտը վերցրեց Նորման գիրքը:

155. Վերի վարժութեան (154) նախադասութիւնները վերլուծեցէք և ցոյց տուէք, թէ գոյական դերանուններն ինչ պաշտօն են կատարել:

156. Հետևեալ օրինակները վերլուծեցէք տրամաբանօրէն՝ նախադասութեան անդամներով:—Այն տունը շինած է այս վարպետի ձեռքով: Սա լաւ աշակերտ է. ես յարգում եմ այս աշակերտին: Նրեկ մենք՝ բոլոր աշակերտ-

ներս, գրասենյակու գնացինք: Մարդս ինքը պէտք է հոգայ իւր համար: Նոքա իրանց գործերը կարգադրեցին: Սա, դա և նա գնացին այգի: Այս, այդ և այն տղաները գնացին այգի: Ո՞վ եկաւ: Ո՞ր մարդն եկաւ: Այնպիսի բան պիտի անէք, որ ինքներդ չկարմրէք ձեր արածի համար: Քո մատիւնն էլ գեղեցիկ է, բայց իմն աւելի գեղեցիկ է: Աստուած, որ ամենիս ստեղծողն է, խնամում է աշխարհս: Դու, որ ընդունակութիւն ունիս, պէտք է աւելի աշխատես: Ամենայն ոք մտաւ իւր տուն:

ա. Ես գնում եմ ուսումնարան, որտեղ եկ այնտեղ և թող ինչ միայն տանը մնայ:

բ. Սա, դա և նա գիտեն իրանց դասերը, իսկ այս այդ մանուկները չգիտեն:

գ. Թող նա վերցնի իսկ և ինչ գրքերը:

դ. Ո՞վ է նա և ի՞նչ է կամենում: Ո՞ր տղայի մատն է ձեր խօսքը:

ե. Այն աշակերտը, որ դասատանն անուշագիր է, յառաջագիւտ է ի կարող լինի:

զ. Այս և չգիտէ, թէ վաղը ինչ պիտի պատահի:

§ 99. Գերանունները՝ իրանց մատնաւոր նշանակութեանը նայելով, վեց տեսակ են լինում:

ա. Էական կամ անշնական գերանուններ, որոնք գրվում են խօսող անձների տեղը՝ Ես, դու, ինքն, մենք, դուք, իրենք:

բ. Յացական գերանուններ, որոնց մատնացոյց է անում խօսողը, որպէս իւր խօսակցութեան նիւթ եղողները՝ աս, դա, նա. սոքա, դոքա, նոքա: Այս, այդ, այն. ուրիշ, դուրիշ, նոյն:

գ. Սպասական գերանուններ, որոնք ցոյց են տալիս, թէ առարկան ո՞ւմ է պատկանում, ո՞ւմ ստացուածքն է՝ իմ, քո, իւր, մեր, յեր, իրանց:

դ. Հարցական գերանուններ. ո՞վ, ի՞նչ, ո՞ր:

ե. Յարաբերական գերանուն, որ գլխաւոր նախադասութեան մօտ բերում է մի երկրորդական որոշող կամ բացայայտիչ նախադասութիւն՝ — աս:

զ. Անորոշ գերանուններ, որոնք ընդհանուր ձեւով գրվում են գոյական եւ ածական անուններին տեղը՝ ան, աս, ու աս, ինչ, ու ինչ, ամենք, մեք...

156. Հետեւալ նախադասութիւններից՝ վերոյիշեալ բաժանման համաձայն, արտադրեցէք նշանակեալ գերանունները:

Այն ո՞վ է կանգնած ամբիոնի վերայ: Ի՞նչ ես խըրխնջում, ի՞նչ քի հռահռում: Ո՞ր է Հայաստան աշխարհը: Ո՞րպէ՞ն անձն էր Տիգրան Երուսաղեմը: Ի՞նչ ի՞նչ փոյթ, թէ դուք անգլոփիւն ունիք: Ես գիտեմ, որ մենք ամառը ամառանոց ենք գնալու: Ասո՞ւ դու՝ ինչ, դուք վարդի: Դուք էր երկրի աղը, ասաց Յիսուսը իւր աշակերտներին: Ինչ է ստեղծողը, ինչ էլ կը խնամէ: Իրենք եղան իրենց թշուառութեան պատճառը: Ո՞վ է աս, որ քամին էլ ծովն էլ հնազանդում են ասորի: Նա ինչ է թագաւոր փառաց: Դուք է Աստուծոյ դուք, որ աշխարհիս մեզքը պիտի բառնայ: Այս այն Յովհաննէսն է, որի գլուխը կարել տուեց Հերովդէսը: Այսան մարդիկ այն եկեղեցում չեն տեղաւորուիլ: Ես այդպիսի փառաւոր հանդէս չեմ տեսած: Ճշմարիտ որթը ես եմ, իսկ ի՞նչ հայրը մշակ է: Տէր, քո ողորմութեամբք պահպանիլ մեզ: Մեր հայր, որ երկնքումն ես, սուրբ լինի քո անունը: Այն գետը, որ բղիւսում է Գեղամայ լճից, կոչվում է Հրազդան: Բայց չի կամենում իւր պարտքը կատարել:

նից): Քարը տաշվում է Կարապետի յետագէ:

Ամենայն ներգործական բայ իւր կրաւորականն ունի. ուրեմն՝ ամենայն ներգործական խօսք կարող է եւ կրաւորական ձեւով արտայայտուիլ:

104. Ձեզոքական բայերից երկուոր՝ էժ եւ լէ-նիժ, որոնք միշտ օժանդակում են ստորոգեալի կազմութեանը, կոչվում են Էական կամ Ժանդակ բայեր:— Ես մարդ էժ, դու մարդ էս, նա մարդ է: Նորանք աշխատասէր իլ լէնի, մենք աշխատասէր իլ լէնի, դուք աշխատասէր իլ լէնի:

157. Հետեալ ոտանաւորի մէջ որոշեցէք բայերի սեռը:—

Գալիս է ամառ—այրող եղանակ,

Անխոնջ վաստակի, պտղի ժամանակ.

Իւր աստուածեղէն ջերմութեան հոգին

Վենաստու չնչով ծառի արփին (ծաւալում է):

Հասել է ծիրան, տանձը մեղրածոր.

Վարմիր վարդի պէտ Բայր— է խնձոր.

Սաթանման դեղին Կարա— է ողկոյց.

Մանկտին Բար— է չոր, նուռն թուղ (ոճմ է գրաւում).

Սեխով, ձմերկով լիքն է բուրաստան.

Ոսկեայ հոսանքով ծառն անդաստան (ծփում է)

Եւ արտօրաքի ծանրացած հասկեր՝

Խիստ հիանալի Կարէն պատկեր (նկարում են):

Յետ երկից անգամ երգի խօսնակին՝

Ձարն— է իսկոյն հնձուրի հոգին:

Փայր— է մանգաղ: Գործ— է մշակ:

Բարձած սայլակի ճոխնն անուշակ

Հնդ— է հեռու, հեռու դաշտերից,

Բեր— է գէպի կալ հունձքը արտերից:

158. Հետեալ նախադասութիւնները վերլուծեցէք և գտէք բայերի սեռը, նոցա համար դրուած բուն և երկրորդական լրացուցիչները (սեռի և բնութեան խնդիր):—

Քարտաշները տաշում են կարծր քարերը: Քարը կտրում են ժայռերից: Ձկնորսը ձուկը բռնեց: Ձկները հանեցին ուղեւանից: Հայրը կանչեց իւր որդուն և նորան գործի ուղարկեց: Վարժապետը գովեց և խրախուսեց յառաջագէտ աշակերտներին: Մայրը ժողովեց իւր զաւակներին և կերակրեց նոցա: Ես սառն ջուր խմեցի: Լոյնորդն ազատեց խեղդուողին. Գու կը հաւանիս իմ գիրքը, եթէ տեսնես: Ջաղացում ցորեն են աղում: Լուացաբարը սպիտակեղէն էր լուսնում: Հացթուխը հաց է թխում: Ես նորան չեմ ճանաչում:

159. Վերևի վարժութեան բոլոր նախադասութիւնները փոփոխեցէք այնպէս, որ ենթական լրացնող դառնայ, լրացնողը ենթական, իսկ ներգործական սեռի բայերը փոխուին կրաւորականի:— Վարժը քարերը տաշվում են քարտաշներից: Քարերը կտրվում են ժայռերից: Ձուկը բռնուեցաւ գետից ձկնորսի ձեռքով և այլն:

160. Հետեալ վարժութիւնների մէջ գտէք բայերի սեռը:

Ապրիլ կայ երկաթ է, ապրիլ կայ արծաթ է: Գողը գողէն գողացաւ, Աստուած վերէն զարմացաւ: Վուշոր սովածին մանր կը բրթի: Թունդ քացախը իր ամանը կը ճաքացնի: Շունը կը հաչի, քարվանը կը քոչի: Սուտ ասողի տունը կրակ ընկաւ, ոչ ոք չհաւատաց: Ինձ տես, քեզ լաց, որտեղ որ է, հաստատ կաց: Աղքատն ունի հաց ու պանիր, գիշերը քունը չի տանիլ: Մի բաժակ ջուր ո՛վ ուզի՝ սուր: Հաց ու պանիր՝ կեր ու բանիր: Հացի կտրածը թուրը չի կտրիլ: Թրի կտրածը կը սաղանայ, լիզուի կծակը չի սաղանալ: Սարը սարին չի գիպիլ, մարդը մարդուն կը գիպիլ: Պատուիր ծերին, որ ծերանաս: Երբ ծերանաս, ծերի պատիւը կ'իմանաս:

161 Սոխակը երգում է. սոխակը թռչում է. սոխակը չունիում է: Արծիւը թռաւ. արծիւը յափշտակեց մի նապաստակ. արծիւն սպանուեցաւ որսորդից: Կովը բառաչում է. կովը խոտ է ուտում, կաթն է պատրաստում, հորթ է ծնում և կերակրում է նորան կաթով: Գայլը յափշտակեց մի գաւուր. գայլն սպանուեցաւ որսորդի ձեռքով. որսորդն սպանեց գայլը, կաշին մաշկեց և տարաւ վաճառեց: Նրկը ագործը երկիրը կը վարի, ցորեն կը ցանի, աշնանը կը հնձի, կալը կը տանի, կամնով կը կալսի, ամբարը կ'ածի: Խոտը հնձուեցաւ, ցորենը կալսուեցաւ, ջաղաց տարուեցաւ, ալիւր չինուեցաւ, յետ տուն բերուեցաւ, խմոր հունցուեցաւ և հաց թխուեցաւ: Ծովն ալեկոծուեցաւ քամուց: Քամին ալեկոծեց ծովը: Ծովը փայլում է լուսնի լուսով: Օդը տաքացաւ. գիշերը կարճացաւ. ցերեկը երկարեցաւ. Ծիծեռնակը կը գայ մեր երկիրը, բունը կը գտնէ, նորան կը կարկատէ, երեք ձու կածէ, թուխս կը նստի, ձագեր կը հանէ, կը կերակրէ, կը մեծացնէ և աշնանը իւր հետ տաք երկիր կը տանէ:

Բայի եղանակը, ժամանակը, թիւը և դէմքը.

§ 105. Բոլոր գործողութիւնները միաձեւ չեն կատարւում. միեւնոյն գործողութիւնը տարբեր ձեւերով կարող է կատարուիլ. կարելի է, օրինակ, պարտէլ թէ ինչպէս է մի գործողութիւն սկսւում եւ վերջանում, կարելի է նաեւ հրահանել կամ խրնդրել, որ չսկսած գործողութիւնն սկսուի եւ կատարուի, կարելի է, վերջապէս, հառաջ յայտնել գործողութեան կատարման մասին:

Ամենայն գործողութիւն, ամենայն բայ կատարման երեք ձեւ կամ էլ անհաշիւ ունի՝ ա. հրահանական եղանակ՝ երբ գործողութեան սկիզբը եւ վերջը — սահմանները մեզ որոշ յայտնի են. ք. հրահայական եղանակ, երբ գործողութիւնը չի սկսուած, բայց մենք հրամայում եւ խնդրում ենք, որ սկսուի եւ կատարուի. գ. հրահայական եղանակ, երբ գործողութեան կատարման մասին որ եւ ինչ տարակուսանք կամ կասկած ունինք. — Կարգում եմ, կարգան, որ կարգամ:

§ 106. Ամենայն գործողութիւն կատարւում է որ եւ է ժամանակամիջոցում. ժամանակները երեք են՝ ներկայ, անց և ապագայ — կարգում եմ, կարգացի, կը կարգամ:

§ 107. Անցեալը չորս է. կայ գործողութիւն, որ անցել է, բայց կիսակատար է մնացել՝ դա կոչւում է անցեալ անկարգ — կարգում էի. կայ՝ որ վերջացել է մօտ ժամանակում — կարգացի. սա կոչւում է անցեալ կարգաւ ժամանակ. կայ որ համեմատաբար աւելի կանուխ է կատարուել — կարգացել եմ. սա կոչւում է վաղակարգ ժամանակ. եւ, վերջապէս, կայ եւս, որ ամենից կանուխն է ցոյց տալիս — կարգացել էի. սա հերթական ժամանակն է: — Անկատար, կատարեալ, վաղակատար, գերակատար:

§ 108. Ապառնին էլ երկու է՝ ապառնի

սարգ՝—կը կարգամ, եւ ասպառնի պայմանական՝
կը կարգայի:

§ 109. Սամանական եղանակն ունի բոլոր յի-
շած ժամանակները:

Հրամայական եղանակն ունի միայն մի ժա-
մանակ՝ ներկայ, որովհետեւ հրամայել կարելի է
միայն ներկայում:

Ստորագասական եղանակն ունի երկու ժա-
մանակ՝ ասպառնի—«յ կարգամ», եւ անկատար—«յ
կարգայի»:

§ 110. Գործողութիւնը կարող է խօսողը կա-
տարել, կարող է կատարել լսողը, կարող է կատա-
րել եւ այն անձը, որի մասին մենք խօսում ենք.
վերջապէս ամենայն գործողութիւն կարող է մէկ
անձն կատարել միայնակ, կարող են եւ շատերը
միասին կատարել: Ուրեմն բայն ունի երեք լեզ-
բա եւ երկու լի-՝ եզակի եւ յոգնակի—եւ կարգում է՝
դու կարգում ես, նա կարգում է. մենք կարգում
ենք, դուք կարգում էք, նոքա կարգում են:

161. Ձեր դասի մէջ գտէք բայերի սեռը, եղանակը,
ժամանակը, թիւը և դէմքը:

2. ԴԵՐԲԱՅ.

Ես կարգում գիտեմ:

Կարգացած գիրքս շատ հետաքրքիր է:

Կարգաւոր դասեր ես շատ ունիմ:

Կարգացող մարդիկ միշտ յարգանք են վայելում:

Վերոյիշեալ նախագասութիւնների մէջ նշանակեալ
բառերը գործողութեան անուններ են. բայց դոցա ցոյց
տուած գործողութիւնը չի կատարվում, միայն յիշվում
է. Տարբեր են, օրինակ, կարգաւոր և կարգում է՝ բառերը.
երկրորդը կատարուող գործողութիւն է—բայ է, ունի
եղանակ, ժամանակ, թիւ, դէմք. իսկ առաջինը բայի
սկզբնական ձևն է, բայի անունն է միայն: Այսպէս են
և միւս նշանակեալ բառերը:

§ 111. Այն բառերը, որոնք գործողութիւն
են ցոյց տալիս, բայց իրանց ցոյց տուած գործո-
ղութիւնները կատարման դրութեան մէջ չեն, կոչ-
վում են լեզբայ:

§ 112. Դերբայերը երկու պաշտօն են կատա-
րում. էական բայերի օգնութեամբ նոքա դիմաւոր
բայի դեր են կատարում—կարգացած եմ, կարգա-
լու եմ, կարգացող եմ: Առանց էական բայերի
նոքա կատարում են գոյական եւ ածական անուն-
ների պաշտօն եւ իսկապէս բայ—անուն են:

§ 113. Դերբայերը չորս են՝ ա. անարդ, որ
բայի սկզբնական ձևն է եւ ունի չորս վերջաւոր-
ութիւն—եւ, իւ, աւ, ան (գրել, խօսիլ, կարգաւ,
զարմանալ):

բ. Անցեալ գերբայ, որ կատարուած ու վերջացած գործողութեան անունն է՝ գրած, խօսած, կարդացած, զարմացած:

գ. Ապառնի գերբայ, որ դեռ եւս չսկսած գործողութեան անունն է՝ գրելու, խօսելու, կարդալու, զարմանալու:

դ. Ներկայ գերբայ, որ գործ կատարողի անունն է՝ գրող, խօսող, կարդացող, զարմացող:

Է. ՄԱԿԻԱՅ.

Ինչպէս դժուար է մարդ ճանաչիլ:
Հաշիւ ազատուեցանք փորձանքից:
Ո՞ր գնացիք, ինձ պատել ինչո՞ւ թողիք:
Եթէ էք վերադարձել քաղաքից, երէ՞կ թէ պատ:
Ուշ է. առ այժմ է. քիչով գոհ կը լինիմ:
Որչա՞ մեծ եղաւ զարմանքս, երբ ձեզ տեսայ:
Հարաւոր մենք մեզ փնտս ենք տալիս:
Ի՞նչ է տխուր, ո՞ր է ձեր զուարթութիւնը:
Արդե՞ս այսօր ներկայ էիք հանդիսին:
Այո՛, ես գնացել էի. արդե՞ս չքեղ հանդէս էր:
Նա երբէ՞ տանից չի դուրս գալիս ղեկէն:
Քե՛ս լիցի՛ ես այդպիսի բան չեմ անիլ:
Տրամաբանօրէն լուծելով վերոյիշեալ նախադասութիւնները, մենք տեսնում ենք, որ նշանակեալ բառերը ցոյց են տալիս գործողութեան այլ և այլ պարագայեր:

§ 114. Գործողութեան համար դրուած եւ նորա պարագաները ցոյց տուող բառերին ասում ենք հակէք (մակ — բայ):

§ 115. Մակբայերը հետեւեալն են.

ա. Հարցական՝ ո՞ր, ի՞նչպէս, արդե՞ք, ե՞րբ, ինչի՞, ո՞րքան, քանի՞, քանի՞ անգամ:

բ. Հաստատական՝ այո՛, արդարեւ, իրաւ, իրաւ ցընէ, իսկ եւ իսկ, հէնց, յատկապէս, ճիշդ:

գ. Բացասական՝ երբէք, քա՛ւ լիցի, ամենեւին, բնաւ, ո՛չ:

դ. Որակական՝ ոաստիկ, հազիւ, շուտով, շտապ, բռնի, կամաւ, կամաց, շուտ շուտ, արագ:

ե. Քանակական՝ շատ, սակաւ, քանիցս, շատ անգամ, հինգ անգամ, կրկին, դարձեալ, էլի:

զ. Տեղական՝ դուրսը, ներսը, մօտը, ուր, վերեւ, այստեղ, այնտեղ, ներքեւը, մէջը...

է. Ժամանակական՝ այժմ, յետոյ, վաղը, միշտ, երբեմն, առ այժմ, գիշերը, ցերեկը:

Պատճառ ցոյց տուող պարագայական բառերը մակբայ չեն:

Ը. ՆԱԽԱԴՐՈՒԹԻՒՆ.

Ծիտը կանգնեց ծառի վերայ:
Ծիտը իջաւ ծառի հովիւ:
Ծիտը թռաւ դէպ ծառը:
Ծիտը կանգնած է ծառի հոգի:
Ծիտը կանգնած է ընկերի հետ:
Ծիտը երգում է ընկերի համար:
Ծիտը չի երգում ինչպէս ծիծեռնակը:

Ամեն մի նախադասութեան մէջ երկու գոյական անուն կայ. նոտրագիր բառերը, որոնք ինքնին ոչինչ նշանակութիւն չունին, դրուել են գոյականներից մէկի մօտ և ցոյց են տալիս երկու գոյականների մէջ եղած յարաբերութիւնը:

§ 116. Այն բառերը, որոնք դրվում են գոյական անունների մօտ եւ ցոյց են տալիս տուարկաների փոխադարձ յարաբերութիւնները, կոչվում են նախադասութիւն:

§ 117. Հին—Հայերէնի մէջ նախադրութիւնները շատ էին եւ դրվում էին գոյականից նախագաս. այս է պատճառը, որ նորա կոչվում էին նախադրութիւն: Նոր—Հայերէնի մէջ նախադրութիւնները սակաւ են եւ գլխաւորապէս գոյականից յետագաս են դրվում:

§ 118. Միեւնոյն բառը կարող է եւ նախադրութիւն լինիլ, եւ մակբայ: Եթէ բառը գոյականի մօտ է դրուած, նա նախադրութիւն է, իսկ եթէ բայի մօտ, առանց գոյականի, նա մակբայ է:
—Վերան կանգնեց: Տակը գնաց: Սօսով անցաւ: Հեղը մի գնաք: Ի՞նչպէ՞ս էք ապրում:

Թ. ՇԱՂԿԱՊ.

§ 119. Կան բառեր, որոնք այլ եւ այլ նախադասութիւններ կամ միեւնոյն նախադասութեան այլ եւ այլ անդամները կապում են միմեանց հետ:

Պոքա կոչվում են շաղկապ:—Իսկ, բայց, որ, եւ, ու, կամ, այլ, թէ, էլ, մանաւանդ թէ, սակայն եւ այնպէս, թէեւ, նաեւ, այսու ամենայնիւ, ոչ միայն...

Ժ. ԶԱՅՆԱՐԿՈՒԹԻՒՆ.

§ 120. Այն բառերը, որոնք մարդուս հոգեկան զգացմունքներն ու կիրքն են արտայայտում, կոչվում են ձայնարկութիւն կամ միջարկութիւն:— Ե՛յ, ա՛յ, ո՛խ, ա՛խ, աւա՛ղ, երանի՛ք...

§ 121. Բանի—մասունքները տասն են՝ գոյական անուն, ածական անուն, թուական անուն, դերանուն, բայ, դերբայ, մակբայ, նախադրութիւն, շաղկապ եւ ձայնարկութիւն:

III. ԲԱՌԱՎԱՐՍՈՒԹԻՒՆ *)

Արմատ և վերջաւորութիւն.

Հարժ, շարժ—ան, շարժ—ոյ, շարժ—ւն, շարժող—
—ելն, աշարժ:

Մեղ, մեղ—ք, մեղ—աւոր, ան—մեղ, անմեղութիւն,
մեղանչել, մեղանչական:

Առաջին տողի բոլոր բառերում կրկնվում է շարժ
վանկը, երկրորդ տողի բառերում կրկնվում է մեղ վանկը:

§ 122. Միանման բառերի մէջ անփոփոխ
վանկը, որից շինվում են միւս բառերը, կոչվում է
արմատ: Արմատից յետոյ դրուած մասը կոչվում է
վերջաւորութիւն:

162. Ձեր դասի մէջ գտէ՛ք բոլոր բառերի արմատը:

Նախայար.

ա. Յոյց, դատել, խոհեմ, բերք, անուն:

բ. Աղացոյց, քաղատել, ախոհեմ, չբերք, հաւա-
նուն:

Երկրորդ տողի բառերը շինուել են առաջին տողի
բառերից՝ սկզբից աւնելով մի կամ մի քանի տառից
բաղկացած աննշան մասնիկներ:

§ 123. Բառի սկզբից կցուած աննշան մաս-
նիկները, որոնք նոցա սկզբնական նշանակութիւնը
փոխում են, կոչվում են նախայար մասնիկներ:

*) Սկզբը առաջին մասի 29-րդ երեսից մինչև 58-րդ երեսը:

163. Հետեւեալ բառերի մէջ նախայարը ենթամնայով
բաժանեցէ՛ք և իմացէ՛ք թէ՛ նա բառին ինչ նշանակութիւն
է տալիս:—Մարդ ես—մարդ չես, կայ—չկայ, ծառերի
բերք հաւաքեցէ՛ք: Հրէից մէջ չբերք կանայք յարգանք չէին
վայելում: Անանուն, անխոհեմ, անեղն Աստուած, տգեղ,
տմարդ, տձև, տհաս, տկար, աւամայ, ածուխ:

164. Արտագրեցէ՛ք և նախայարները դուրս բերէ՛ք
տետրակի լուսանցքը:—Առ—արկայ, առարկել, առանձին,
առանձնանալ, առանձնութիւն, առողջ, առողջութիւն,
առտնին, առհասարակ, առաւել, առաւելութիւն, արտա-
գրել, արտագրել, արտասանել, արտաբերութիւն, արտուղի,
արտուղութիւն, արտասուք, արտահանել, արտաթորել,
արտադրած, արտահալած. բաղդատել, բաղդատութիւն,
բաղդատող, բաղկանալ, բաղդորութիւն, բաղձայն, բա-
ցառիկ, բացադրել, բացայայտ, բացօդեայ, բացարձակ,
բացաչկարայ, բացորոշ:

165. Գերակշիռ, գերապանծ, գերբնական, գերմարդ-
կային, գերագոյն, գերադրական. դերանուն, դերասան,
դերբայ. ենթակայ, ենթարկել, ենթարկող, ենթամնայ,
ենթադրութիւն. հակասել, հակաճառութիւն, հակառակ,
հակադիր, հակադարձ, հակամիտ. համամիտ, համասիրտ,
համագոյ, համաձայն, համախոհ, համասէր, համագգի, հա-
մասեռ, համարուեստ, համագործ, համակրել, համակրանք,
համակրութիւն. մակառ, մակդիր, մակբայ, մակաբերել,
մակարդակ, մակընթացութիւն. յարաբերութիւն, յարազնա-
ցութիւն, յարացոյց, յարանուն, յարակցել:

166. Ներկայ, ներհակ, ներշնչել, ներմուծել, ներա-
ծել, ներբան. չաղկապ, չաղկապել, չաղկարատ. չարագրել,
չարունակել, չարագրութիւն. պարբերութիւն, պարագայ,
պարունակ, պարունակութիւն, պարառական, պարփակել,
ստորագրել, ստորասական, ստորաբաժին. վերաբերել, վե-
րաստուգել, վերանորոգել, վերամբառնալ, վերականգնել,

վերստեղծել, վերընծայել. տարբեր, տարագիր, տարագնաց, տարադէպ, տարօրինակ. տրամաբան, տրամագիր, տրամախօս, փոխադրել, փոխաբերել, փոխանցանել:

Նախայարները կարգով արտագրեցէ՛ք և նոցանից նշանականները աննշաններից զանազանեցէ՛ք:

Վերջայար.

ա. Նաւ, հայր, հանճար, քար, գանձ.

բ. Նաւի, հայրի, հանճարի, քարի, գանձի:

Երկրորդ տողի բառերը շինուել են առաջին տողի բառերից՝ վերջեցը անշան մասնիկներ առնելով:

§ 124. Այն աննշան մասնիկները, որոնք կըցւում են բառերի վերջից եւ նոցա սկզբնական նշանակութիւնը փոխում են, կոչւում են վերջայար մասնիկներ:

167. Գտէ՛ք հետեւալ բառերի վերջայար մասնիկները, դուրս բերէ՛ք ձեր տետրակների լուսանցքը և իմացէ՛ք թէ՛ նոքա բառի սկզբնական նշանակութիւնը ինչ փոփոխութիւն են տուել:—Նրկնային, դաշտային, ձմեռաին, ամառային, հիւսիսային, հարաւային, աստուածային, մարդկային: Արեւելեան, արեւմտեան, Հայկեան, Արամեան, Թորդոմեան: Իշխանական, գեղջիկական, գաւառական, գիւղական, գոթական, քաղաքական, գիւղական: Թղթեայ, քարեայ, գաջեայ, քրիստոնեայ, քրիստոնեան, արեւմտեան: Հոգեղէն, լուսեղէն, մսեղէն, կանաչեղէն, խմորեղէն, ոսկեղէն, կաւեղէն, հողեղէն, փայտեղէն: Զրի, աղի, արծաւի, մոլի, երկաթի, ջրարբի, պղնձի, արծաթի, երկաթի, կաղնի (ծառ), կաղամախի, ծիրանի, սալորի, թթենի, ընկուղենի, նոնենի, նշենի, խնձորենի. խոզենի (միս), առիւծենի, դաշինի, գառնենի (մորթ):

168. Նախընթաց (167) վարժութեան վերջայարները ջնջեցէ՛ք և բառերը իրանց սկզբնական ձևին վերածեցէ՛ք—ածականը գոյական դարձրէ՛ք:—Նրկինք, դաշտ, ձմեռ և այլն:

169. Հետեւալ օրինակների մէջ վերջայարների տակը գիծ քաշեցէ՛ք և իմացէ՛ք թէ՛ բառին ինչ նշանակութիւն են տալիս:

—Հանճարեղ (հանճար ունեցող), զօրեղ, ուժեղ, թաթեղ, հանճարաւոր, թագաւոր, զօրաւոր, զինաւոր,—զինուոր, հոգեւոր, մարմնաւոր, ակւոր, ունեւոր, չքաւոր, փայտաւոր, փայտուոր, ձիաւոր, ոտաւոր, տնուոր, սպասաւոր, մտաւոր: Ծակոտ, աղտոտ, աղտելի, ոսկրոտ, աղոտ, մտոտ, բորոտ, եղոտ, նախանձոտ, երկչոտ, պարծենկոտ, ամաչկոտ:

170. Վերջայարները ջնջեցէ՛ք և ածական անունները գոյականի դարձրէ՛ք:

171. Վերջայարները գտէ՛ք և իմացէ՛ք թէ՛ նոքա բառին ինչ նշանակութիւն են տալիս:—Բնիկ, գուհիկ, ուռուցիկ, թափանցիկ, կոկիկ, ընթացիկ, կանխիկ, ապառիկ:

Պարսիկ, հնդկիկ, խափշիկ:—Հեղիկ, մեղմիկ, քաղցրիկ, անուշիկ, հայրիկ, մայրիկ, մանկիկ, թռչնիկ, ոտիկ, թաթիկ, Աննիկ, Թագիկ: Փափուկ, թափուկ, կոտրուկ, հեղուկ, հանելուկ, կապուկ, յեղյեղուկ, պարծուկ, անցուկ, զաղտուկ, կտրուկ, նստուկ, կարմրուկ, հեգուկ—հեղիկ, տաքուկ, պաղուկ, խորուկ—խորունկ:

Տեղացի, գիւղացի—գեղացի, դրսեցի, տնեցի, դաշտեցի, լեռնացի, քաղաքացի, զանձակեցի, մեղացի (եցի), Վարին—կարնեցի, Գառնի—գառնեցի, կորնթացի, Հայաստանցի:

Մանիքեցի—մանիքական, փարիսեցի—փարիսական,

խորայելացի—խորայելիան—խորայելական։ Մտացի, խելացի։

172. Ի՞նչ բառերից են շինուել հետեւեալ ածական անունները։—Ներքին, արտաքին, յետին, միջին, վերջին, խորին, մթին, անջրդին, խաւարին։

Հնոտի, սնոտի, օտարոտի, մեռելոտի, ցնցոտի։

Ազդու, ահարկու, հատու, յուժեղու, վերակացու, ստնդու, խրատու, շինծու։

Մահացու, պահացու, մացու, հալաացու, դատկացու, տիրացու։

173. Հետեւեալ վերջայարներն ի՞նչ նշանակութիւն են տալիս բառերին։—

Տնակ, բնակ, նաւակ, թիակ, որդեակ, հոգեակ, մանակ, աղաւնեակ։

Ընդունել—ընդունակ, խառնակ, բոլորակ, մոլորակ, ճաշակ, դիտակ, վրիպակ, պտուտակ, էակ, խառնակ, խառնակ, (նախատական են վերջին երեքը)։

Շուրջ—շրջան, նիշ—նշան, կարկատել—կարկատան, գրկան, իշխան, ծորան, խուժան, խաժան, խրտան (խրտունոյ), վաղան—վաղկան, խռովկան, խթան, դուլ—դլան, տափան, ցաքան, կռան, մդան, եղան, ջնջան։—Վարդանանք, Թորոսանք, հօրանք, մօրանք։—Ութօրէք, ջրօրհնէք, տնօրհնէք, —տնօրհնանք։

Սողուն, թռչուն, սահուն, չարժուն, երերուն, գեղուն։ Բարդինք, նախատինք, բաժինք։

174. Ան, առ և ին վերջայար ունեցող գոյականները անորոշ գերբայ դարձրէ՛ք։

175. Ի՞նչ բառերից են շինած հետեւեալ գոյականները։—Գոյիւն, մոնշիւն, հնչիւն, թնդիւն, սօսաւիւն, սօսափիւն, շաչիւն, շառաչիւն։

Գոչումն, ողբումն, լալումն, սքանչացում, զարմացում, զղջում, հիացում։

Զօրանոց, աղքատանոց, հիւրանոց, փայտանոց,

գրուանքանոց, փթանոց, լտրանոց։

Զմերոց, դպրոց, ծաղկոց, կանանոց։

Վոց, կտրոց, հատոց, քչոց, պրկոց, քերոց, կապոց, փաթթոց, ջարդոց, կտրտոց, փշրտոց. պահարան, դեղարան, դարան, աղօթարան, գործարան, ննջարան, բնակարան։

Ծառաստան, բուրաստան, այգեստան, անդաստան, կուսաստան (կուսանոց), Հայաստան, Պարսկաստան, Ռուսաստան։

176. Որսորդ, ճամբորդ, յաճախորդ, առաջնորդ, միջնորդ, յաջորդ, նախորդ, պահնորդ, բաժանորդ, ժառանգորդ, ձախորդ, ուղղորդ, յետնորդ, փոխնորդ։

Պահապան, սլարտիզպան, այգեպան, դռնապան, ջրաղացպան, ձիապան։

Գողունի, արքունի. Ամատունի, Արչարունի, Ռչտունի, Բզնունի, ծերունի։

177. Վերջայարները գտէ՛ք։—Գանձանակ, մրցանակ, եղանակ, կոչ—նակ, խոտորնակ։

Մատանի, հարսանիք, հովանի։

Լեզուանի, պիտանի, եռոտանի, երեքոտանի։

Թագունի, Տիգրանունի, կոմսունի, քանանունի, հայկունի, Սրբունի, սրբունի, բարեպաշտունի, ազնուունի։

178. Ծնունդ, սնունդ, ժողովուրդ, խառնուրդ։

Գեղնուց, սպիտակուց, նեղուց, էգուց։

Ուրաստ, խմաստ, զգաստ, զգեստ, ուտեստ, պահեստ, գոլիստ, հրաժեշտ։

Թագուստ, փախուստ, ասլուստ, գալուստ, հագուստ։ Սուրբ—սրբազան։

179. Մակրայակերտ վերջայարներ։—Լալադին, ուժգին, ողբազին, սրտազին, ցաւազին։

Բռնցի, աքացի, մագլցի։ (*)

*) Տես մակրայակերտ մէջ։

Ուղղակի, կողմնակի, շեշտակի, յանկարծակի, թե-
թեակի:

§ 125. Շատ անգամ վերջայարն ընկնում է
արմատի եւ վերջաւորութեան մէջ, մասնաւոր-բայ-
երում, օր. տեղ-աւել, շնորհաւորել, դիմաւորել,
զգեստաւորել, հարկաւորել, վերջաւորել—վերջաւո-
րուիլ, ջր-ոտ-ել, մրճոտել, աղտոտել, կեղտոտել,
ժանգոտիլ:

§ 126. Պատահում է երբեմն, որ վերջայար
մասնիկը չի փոխում բառի նշանակութիւնը:

Արքունի—արքունական, անմեղ—անմեղական, պատ-
րաստ—պատրաստական, թշուառ—թշուառական, տէրու-
նի—աւերական, հայրենի—հայրենական, արժանի—ար-
ժանաւոր, հեռու—հեռաւոր, մօտ—մօտիկ, մօտաւոր: Խոր—
խորին, դժուար—դժուարին: Պիտանի—պիտանացու, ժա-
ռանգ—ժառանգորդ, յառաջարան—յառաջարանութիւն,
քանակ—քանակութիւն:

§ 127. Կան մի քանի վերջայարներ, որոնք
ընկնում են բայերի արմատի եւ վերջաւորութեան
մէջը եւ գործողութեան մանր կրկնութիւնը կամ
անընդհատ տեւողութիւնն են ցոյց տալիս:

180. Թռչիլ, թռչալիլ, կտրել, կտրտել, կտրատել,
կտրել, կտրտել, կտրատել, պատուել, պատուտել, պա-
տըւտորել, խոցել, խոցոտել, կրճել, կրճտել, կռուել, կռուո-
տել, չարչարոտել, հանոտել, ցանոտել, կծոտել, խածոտել,
ճանկուտել, քաշկուտել, խառնել, խառնշարել, յօշել, յօշո-
տել:

Նախատիպ և ածանցական բառեր.

§ 128. Այն բառերը, որոնք նախայար եւ
վերջայար մասնիկներ չունին, կոչւում են նախադիպ,
իսկ մասնիկներ ունեցողները կոչւում են ածանցա-
կան բառեր:

§ 129. Ածանցական մասնիկները, ինչպէս
տեսանք, կցւում են բառի սկզբից կամ վերջից.
բայց նոքա կարող են ընկնիլ նաեւ արմատի ու
վերջաւորութեան մէջ (§ 127):

Պարզ և բարդ բառեր.

§ 130. Եթէ բառը մի արմատ ունի, նա պարզ
է կոչւում: — աչք, ձեռք, ծառ:

Եթէ բառը երկու արմատ ունի, նա բարդ է
կոչւում: — աչք-ա-կապ, ձեռն-ա-սուն, ծառ-ա-
տունի:

Երկու արմատ միմեանց հետ կապող տառը
կոչւում է յօդակապ:

§ 131. Բառերը բարդւում են երեք կերպ՝
ա. երկու բառ կցւում են իրար առանց յօ-
դակապի՝ — արիւն-լուայ, կրծ-կալ, սուտ-գրոյց,
քմ-ծիճալ, տն-օրհնէք, հացթուխ, լուացարար,
ձեռնթափ...

բ. երկու բառ կցւում են իրար ա յօդակապով՝

տն-ա-շէն, նաւ-ա-բեկ, հայրասպան, նաւապետ, քայլափոխ, ծառատունկ, հաստապարանոց...*)

գ. Երկու բառ կցվում են իրար «- շաղկապով՝ ահուգող, աղուհաց, կերուխում, տակնուրայ, ջարդուբուրդ:

Կորուսման և փոփոխման գլխաւոր կանոնները.

§ 132. Բարդութեան եւ ածանցման ժամանակ ձայնաւոր տառերից ոմանք դուրս են ձգվում, փոփոխվում են.

Ա. Կորուսմամբ՝

§ 133. Բառը բարդելիս կամ ածանցելիս՝ երբ հարկ լինի նախընթաց վանկի բաղաձայնը յաջորդ վանկին տալ, ապա միայնակ մնացող ձայնաւորը պիտի վերանայ, եթէ «-», ի ձայնաւոր է:

181. ա. Մաքուր, մաքուրեւմաք — բել, ամուր — ամրացնել, մուր — մրտտել, մուշ — մշեցի, մուգ — մգանալ, անասուն — անասնական, դարուն — դարնան, տուն — տնային, բուն — բնակարան, երեսուն — երեսնական, լուծ — լծած, լծել, լծորդ, բագում — բագմութիւն, տխուր — տխրութիւն, աշուն — աշնանային, քուն — քնել, տրտում — տրտմած:

բ. Գիր — գրել, գրութիւն, գրասէր, գրաւարժ, կիծ

*) Երբեմն « յօդակապի տեղ հանդիպում է ե յօդակապը՝ հաշուետոմս, հաշուետես, հաշուեկալ. . .

— կծել, կծող, կծու. գիծ — գծել, գծող, գծագիր. բժիշկ — բժշկել, բժշկութիւն, բժշկական: Պարսիկ — պարսկերէն, պարսկահայ, հնդ — կացի, տաճ — կամոյ, ռամ — կական, բոր — կանալ, մօտ — կանալ, աղջիկ — աղջկան, մանուկ — մանկական:

§ 134. Մնացած ձայնաւորների վերաբերութեամբ այս կանոնը պարտաւորեցուցիչ չէ. — բերան, բերնի, բերանի, քաղաք, քաղ-քի, քաղաքի, քաղքըցի, քաղաքացի, աւել, աւելի, աւելել, աւեր, աւերել, աւրել:

§ 135. Ի եւ «- տառերով սկսուած միավանկներն եւս չեն հետեւում վերելի կանոնին. — իր — իրական, իժ — իժակորին, ուղտ — ուղտապան, ութ — ութերորդ:

§ 136. Բարդութեանց ժամանակ՝ եթէ յօդակապը դուրս է ընկած, բաղաձայնը առանց յաջորդ վանկին տալու էլ, նախընթաց ձայնաւորը կորչում է. — զուր եւ պարտել՝ դառնում է զրուպարտել, փոխանակ՝ զրապարտել, սրտ-մաշուք — սրտամաշուք. քմ — ծիծալ — քամած ծիծալ. տնտես, ջրկիր, ջրհոր, ջրհոս, գրբաց, հացթուխ, բթկալ:

Բ. Փոփոխմամբ՝

§ 137. Ածանցման ժամանակ, նոյն կանոնի հիման վերայ, է ձայնաւորը փոխվում է ի ձայնաւորի, « երկբարբառը դառնում է «, եւ երկբարբառը պարզ է, իսկ ի — երկբարբառը փոխվում է

«— Միեւնոյնն է լինում եւ բարդութեանց ժամանակ:

182. ա. Սէր, սիրել, սիրելի, եղբայրսիրութիւն, դէտ, դիտել, դիտարան, դիտակ, դիտաւորութիւն: Աէս, կիսել, կիսանջ, կիսատ: Դէզ, դիզել, դիզած: Պէս, պիսակ, այնպէս, այնպիսի. որպէս, որպիսի, որպիսութիւն. պէսպէս, պէսպիսազոյն:

բ. Լոյծ, լուծել, լուծողական. բոյս, բուսական, յոյս, յուսահատ, յուսալի, յուսաբէկ. լոյս, լուսաւոր, լուսատու, լուսեղէն, լուսաբեր. գոյն, գունաւոր. ծոյլ, ծուլութիւն, ծուլանալ, ծուլասիրտ. կոյս, կուսական, կուսաստան:

գ. Ատեան, ատենի, ատենակալ, ատենադպիր. մատեան, մատենի, մատենադիր, մատենասէր. վայրկեան, վայրկեանական:

դ. Պատիւ, պատուել, պատուական, պատուասէր, անպատուել, պատուաւոր. ազնիւ, ազնուական, ազնուութիւն, ազնուագարմ. կռիւ, կռուարար, կռուասէր. թիւ, թուել, թուարկել, թուական, թուահամար:

§ 138. Բարդութեանց եւ ածանցմանց ժամանակ + տառը դուրս է ձգւում, եթէ նա արմատական չէ. իսկ եթէ արմատական է, չի կարող դուրս ձգուիլ:— Խելք, խել-ացի, խելօք, խելահաս: Մեղք, մեղաւոր, մեղաւարտ. փառք, փառաւոր, փառասէր:

Բացառութիւն են՝ հանք (հանքային), փորձանք (փորձանքաւոր), մեղք (մեղաւոր եւ մեղքանալ):

§ 139. Բառերը՝ ածանցուելիս կամ բարդուելիս, մեծ մասամբ յօդակապով են բարդւում կամ ածանցւում. (§§ 130, 131): Յօդակապ չի գրւում՝ ա. երբ ածանցական մասնիկը կամ բառը

ձայնաւորով է սկսուած՝—հանձար-եղ, ուժ-եղ, մեղէն, աղտեղի, հայրենի:

բ. է վերջացած բառերը ածանցուելիս «յօդակապ չեն առնում, այլ « եւ է տառերից կազմւում է է յօդակապը՝—հոգի—աւոր=հոգեւոր, տարի, տարեկան, կղզի—կղզեցի, գինի—գինեւէտ, որդի—որդեսէր:

գ. երբեմն է կորչում է՝—եկեղեցի—եկեղեցական, պիտանի—պիտանացու:

դ. Միավանկ բառերը է պահում են.—մի—միանալ, թի—թիաւոր, դի—դիակ, դիակակիր, «րդէ—որդիական, կղէ—կղզիանալ, ձի—ձիաւոր, ձիարշաւ:

183. Հետեւեալ բարդ բառերից պարզ բառեր կազմեցէք:—Աւիւծասիրտ, առիւծակեր, առիւծակուր. շնագլուխ, շնաձագ, շնապահ. մարդասէր, մարդակեր, մարդասպան, հայրախնամ, հայրագործ, հայրագութ. արիւնկակ, արիւնուշտ, արիւնարբու, արիւնուայ. սառնասիրտ, սառնարիւն, սառնակերպ. մեծասիրտ, մեծամիտ, մեծահոգի, մեծագործ, մեծաբան. քաղցրասէր, քաղցրաձայն, քաղցրաբեր, քաղցրախօս. երկայնաթաթ, երկայնաբազուկ, հաստապարանոց. լայնաթիկունք, զլխաբաց, պնդերես, աչքածակ. . .

Յիւսմարդ, կնամարդ, ընձառիւծ, այծեղջիւր, ազգատոհմ, այրուձի, առուաւոր, կերութում, ասուլիս, վար ու ցանք:

184. Նիւրասահ (դիւրու սահող), արագազնաց, հեշտանե—ինքնանե, մշտադալար, հրէջ, ձկնորս, թռչնորս, ջրկիր, ջրբեր, մատենադիր, օրէնսդիր, օրէնագէտ, ծնողա-

սէր, ծնողատեաց, եղբայրասպան, եղբայրասէր, այսահար, դիւահար, լեղապատառ, սրտաճաք:

185. Հետեւեալ բարդութիւններն ինչպէս են կազմուել.— Գող, դողալ, դողդողալ, չափ, չափել, չափչփել, թափթփել, ծակծկել, ծրփծրփալ, չորուկ, չորչորուկ, չփիկ, չփչփիկ, հեծել, հեծեծել, (հեծհեծել), կցել, կցկցել, շրջըրջել, վազվզել, չարչարել, չարչարանք, այլայլել, հարհարել, միտ, մտմտալ, վառ, վառվառուն, փայլ, փալփալուն, թրթրալ, մրմռալ, գրգռալ, ճրճալ, հրհռալ, խլխլալ, պլպլալ, ճիւ, ճրճուալ, խլխլալ, քչքչալ, քձքձել, քջքջել, քրքրել: Զարչար, մեծամեծ, գունդագունդ, գոյնգոյն, այլ-կայլ, աղաւաղ, ծուռուծուռ, սուտուսուտ:...

IV. ՄԱՍԱՆՑ-ԲԱՆԻ ՓՈՓՈԽՈՒԹԻՒՆԸ

Գոյական անունների փոփոխութիւնը.

Բաբլ ջրային թռչուն է: — Խնթակայ: Բաբլ ոտները թաղանթոտ են: — Որոշող: Բաբլ — կուտ են տալիս: — Երկ. լրացնող (ոճմը): Որսորդն սպանեց այն Բաբլ: — Բուն լրացնող: Բաբլն պոկոտեց փետուրները: — Երկ. լրացնող (ոճմից): Բաբլն յագեցրեց իւր քաղցը: Երկ. լրացնող (ոճմով): Բաբլն լողալու շնորհք կայ: — Երկ. լրացնող (ոճմում): Վերլուծելով վերոյիշեալ նախադասութիւնները մենք տեսնում ենք՝

ա. Բաբլ բառը նախադասութեան մէջ կատարեւէ է գլխաւոր և երկրորդական անդամների պաշտօն:

բ. Այլ և այլ պաշտօն կատարելու համար նա փոփոխել է իւր վերջաւորութիւնը, բայց չի անփոխուել:

§ 140. Անունների վերջաւորութեան փոփոխութիւնը կոչվում է հալում:

Անունները եօթը ձեւով միայն կարող են փոփոխել իրանց վերջաւորութիւնը, ուրեմն հոլովներն էլ եօթն են:

Իրանց կատարած պաշտօնին նայելով, հոլովները լինում են՝ աղլական, սեռական, արական, հայցական, բացարական, գործիական, ներգոյական:

Բոլոր հոլովները միասին առած՝ կոչվում են հալում:

ա. Սաղը, աղանի — ն և ձուկը ողնաւոր կենդանիներ են:

բ. Սագի — աղանի և ձուկ մարմինները նման չեն իրար:

Նշանակեալ բառերը նախադասութեան մէջ միևնոյն պաշտօն են կատարում — որոշող են. բայց նոցա վերջաւորութիւնը միատեսակ չի փոփոխուել, այլ տարբեր (ի. ա. ա.):

§ 141. Անունները երեք ձեւով են փոփոխում իրանց վերջաւորութիւնները:

Փոփոխման տարբերութիւնը նկատվում է սեռական հոլովի մէջ:

Սեռական հոլովի վերջաւորութիւններն են՝ է, ա, ան, (եան):

Մնացած հոլովները կազմւում են սեռականից եւ ուղղականից:

Ուղղական և հայցական.

§ 142. Անուան անփոփոխ ձեւը կոչւում է ուղղական հոլով:

Ուղղականը նախադասութեան մէջ միշտ ենթակայ է. բայց նա օժանդակ բառերի հետ կարող է եւ ստորոգեալի պաշտօն կատարել:— Սագ, ապանի և յալը ողնաւոր քննարանի են:

§ 143. Հայցական հոլովը ձեւով նման է ուղղականին:

Հայցական հոլովը նախադասութեան մէջ կատարում է բուն լրացնողի պաշտօն:— Ձկնորսը բռնեց յալը: Որսորդը հրացանով սպանեց ագի եւ ապանի: Նա ունի սրբի:

§ 144. Հայցական պէտք է համարել եւ այն անունը, որ ուղղականի ձեւով ցոյց է տալիս գործողութեան տեղը:— Ես գնացի (սր) տուն, ուսումնարան, պարտէզ, այգի...*):

Ուղղական հոլովն իմացւում է հարցերով՝ ո՞վ, ի՞նչ, ի՞նչ հայցականը՝ ո՞ւր, ի՞նչ եւ ո՞ւր:

*) Գրաբարի նախընթացականը, որ աշխարհագրում նախգրեց զբոսը զբոսաւորով հայցականի ձեւ է ստացել. զբոսարի մէջ ևս հայցականը կատարել է շատ անգամ տրականի պաշտօն:

186. Վերլուծեցէք հետեւեալ նախադասութիւնները և գտէք ուղղական և հայցական հոլովները:— Նախադասութիւնը երկուստ է: Վառան չորքոտանի ընտանի քննարանի է: Մալ ունի շատ սրբի, տէրեւէր ու ծաղիկներ: Մանուշակ անուշ հոլունի: Վառան յալը բռնեց: Հալը ուտում է ինչ: Վարդը ծաղիկ է: Աշակերտը ամառը գիշերը գնաց: Գիշերը շինած է սարի վերայ: Սարը բարձր է: Մարդիկ անցկացան գիշեր: Վարդերը շինում է մատանի: Ոսկին թանկ է: Ես ոսկի չունիմ: Խաղողը հասնում է աշնանը: Գին սննդաբար խմիք է: Շունը պահպանում է դռնը, հոլը և զիւղացու հարստութիւնը: Եւսը հալածեց ծաղիկը: Ուրարը սպանեց ծաղիկը: Տարի ունի տասներկու տարի: Ամբի ունի չորս շաբաթ, իսկ շաբաթը— եօթն օր: Աշակերտը վերցրեց գրքերը և գնաց ուսման: Աշակերտը չգիտէր դասը:

Սեռական և տրական.

§ 145. Անուան այն ձեւը, երբ նա ցոյց է տալիս, թէ առարկան ուր է կամ ինչին է, կոչւում է սեռական հոլով:

Սեռական հոլովը պատկանելութիւն ցոյց տուող որոշողի պաշտօն է կատարում:— Սագի, աղաւնի, ձկան մարմինը . . . սենեակի, եկեղեցի, տան պատկերը. . . խաղողի, գինի, նուաճ համը. . .

§ 146. Եթէ գոյական անունը ձեւով նման է սեռականին, բայց նախադասութեան մէջ երկրորդական լրացնողի պաշտօն է կատարում եւ ոչ որոշողի, կոչւում է որակական հոլով:

Տրական հոլովը ցոյց է տալիս թէ «-ճ կամ էնչէն ենք մի որեւէ բան տալիս:

Տրական հոլովը ձեւի կողմից որոշող յօդով է միայն զանազանւում սեռականից: Խոհարարը ունեցած փողերը տուեց «ագի, աղաւնս, յիւն: Վաճառականը խաղողէն, գինւուն եւ նուաճ մտիկ էր տալիս՝ գնելու նպատակով:— Ոտս քարին կը դիպէ: Գլուխդ քարին տուր, երեսդ պատին:

Տրական հոլովը շատ անգամ պարագայականի մտքով էլ է վարվում: Սարի լանջէն արածում էր հօտը: Հրացանը յէտէն՝ դուրս եկաւ «րոյ: *)

187. Հետեւեալ օրինակները մէջ գտէք սեռական և տրական հոլովները:— Աշտիկէն գիւղը գեղեցիկ է. ես աշտիկէն գիւղը տուի: Գրէի կազմը չինած էր գունաւոր թըղթից: Առջին բաւական փող է տուած: Սէն սապոնը, իւն խրատն ինչ անի: Կուտը «վաճէն մանր կը բրթի: Յովնան էի եղբայրը գնաց ուսումնարան: Խաղ անելիս՝ ոտս «րէն գիպաւ: Աշակերտներն ասացին Յիւսէն, որ աղօթել սովորեցնէ: Յիւսէն աշակերտները հասկերը կորցում էին և ուտում: Աշակերտը վաշտիկէն մի փունջ ծաղիկ ընծայեց: Վարժապետը աշտիկէն մի գիւղը տուեց: Ծառերէն ջուր տուէք, ինչպէս որ տալիս էք ինչորեւէն:

Ծիտն է ծառին, հաւն է թռչունին: Հովիւը մահակն «-էն, սրինգը քէրէն ուրախ սրտով նայում էր իւր «դէն: Այն մարդը «դէն գօտիկ ունի կապած, «դէն արեւ: Ակնոցը «դէն, «աշտիկէն յենած, ծերունին զանգաղութեամբ յառաջ էր գնում:

*) Դրաբարի նախդրիւ և նախդրիւ— վերջահոլով տրականի տեղը՝ հրացան է յէտէն: Եւ դօտի մաշկեղէն ընդ «դէ իւր: Յորժամ դու յոյս ելցես ազատն ի վեր ի Մասիս:

Բացառական, գործիական և ներգոյական հոլովներ.

§ 147. Բացառական է կոչվում անուան այն ձեւը, որ ցոյց է տալիս, թէ մի բան «-ճնէ, էնչէն, «րոյնց ենք ստանում:

Բացառական հոլովը կրաւորական բայերի մօտ լինում է բուն լրացնող, իսկ միւս բայերի մօտ երկրորդական լրացնող եւ պարագայական («րոյնց հարցի պատասխանը պարագայական է):

188. Դիւղացին կտրեց ծառը: Ծառը կտրուեցաւ գիւղացուց: Ձկնորսը ձուկը բռնեց: Ձուկը բռնուեցաւ ձկնորսից: Հայրը որդուց նամակ ստացաւ: Ծառից պտուղ քաղեցինք: Աղբիւրից ջուր խմեցինք: Ջրհորից ջուր են հանում: Գետից առու է հանած: Ես վերադառնում եմ քաղաքից:

Յրտութիւնից ջուրը սառչում է, տաքութիւնից գոլորշիանում: Ծուլութիւնից մարդ միշտ վնաս է կրում: Մշակները վերադարձան դաշտից: Սարից վազում էր մէկ կարկաչուն փտակ:

§ 148. Գործիական է կոչվում անուան այն ձեւը, որ ցոյց է տալիս թէ մի գործողութիւն «-ճնով, էնչէն «-ճ կամ էնչէն «դէն «դէն «դէն «դէն «դէն ենք կատարում:

Գործիական հոլովը նախադասութեան մէջ լինում է երկրորդական լրացնող եւ պարագայական:— Դիւղացին ծառը կտրեց իսկույն: Ես կարդում եմ «աշտիկէն «դէն «դէն (ինչպէս):

189. Մանգալով հնձում են խտան ու ցորենը: Մեր պարտեզը լիքն է պտղատու ծառերով: Աշնանը երկրագործի կարասները լցվում են գինով, ամբարներն ալիւրով ու ցորենով, իսկ մառանները տեսակ տեսակ պտուղներով:

Գիշերով (նրբ) մեր տունը հիւր եկաւ: Օրը ցերեկով դողերը մտան տուն և կողոպտեցին: Հայերը քաջութեամբ ընդդիմացան պարսիկներին և պատուով պաշտպանեցին իրանց հայրենիքը: Ուշադրութեամբ (ինչպէս) լսեցէք ձեր վարժապետին և ճշգրտութեամբ կատարեցէք նորա պատուէրները:

§ 149. Ներգոյական է կոչվում անուան այն ձեւը, որ ցոյց է տալիս, թէ մի գործողութիւն «-մնաւ», ինչու՞, «-րպէչ է կատարվում:—ժողովուրդը եկեղեցում աղօթում էր: Ինչպէս՞ այդքան ուժ չկայ: Հոգա՞ւ աճեցական զօրութիւն կայ:

Ո՞րքան է ինչու՞ հարցերի պատասխանը երկրորդական լրացնող է. իսկ «-րպէչ հարցի պատասխանը միշտ տեղական պարագայական բառ:

Վանոնաւոր հոլովմանց պատկերը.

§ 150. Բոլոր անունները սեռական հոլովի տարբերութիւն միայն ունին: Սեռական հոլովի կազմութեանը նայելով, բոլոր գոյական անունները չորս խումբի ենք բաժանվում: Իւրաքանչիւր խումբը կազմում է մի հոլովումն:

§ 151. Առաջին խումբը կամ առաջին հոլովումն կազմում են այն անունները, որոնց սեռա-

կանը ուղղակի շինվում է ուղղականից՝ ի տառը կցելով վերջից:—Հաց—հացի, քար—քարի, սեղան—սեղանի:

§ 152. Երկրորդ խումբը կամ երկրորդ հոլովումն, ընդհակառակն, կազմում են այն անունները, որոնց ուղղականը ի ունի, իսկ սեռականում այդ ինն փոխվում է «-:—Ոսկի, ոսկաւ, գիւղացի—գիւղացաւ:

§ 153. Երրորդ խումբը կամ երրորդ հոլովումն կազմում են այն բառերը, որոնք ուղղականում ն տառն են ունենում կից որ եւ իցէ բաղաձայն տառի. սեռականում այդ ն տառը հեռանում է վերջին բաղաձայնից եւ իրանից առաջ առնում է « տառը:—Չուկն—ձկնաւ. արիւն—արեաւ, մեծութիւն,—թեան:

§ 154. Չորրորդ հոլովումն կազմում են մի քանի ժամանակ ցոյց տուող անուններ, որոնք ուղղականում որոշ վերջաւորութիւն չունին, իսկ սեռականում ունենում են «-ան (կամ ուայ):—Օր—օրան. ամիս—ամսան:

§ 155. Բոլոր չորս հոլովներն էլ յոգնակի թւում միանման կազմութիւն ունին, այն է՝ առաջին հոլովման պէս սեռականում ի են առնում:

§ 156. Կանոնաւոր հոլովման մի օրինակ.

Եզակի.

Ուղ.	Հաց,	գինի,	արիւն,	օր.
Սէւ.	Հացի,	գինու,	արեան,	օրուան.
Տրաւ.	Հացի,	գինու,	արեան,	օրուան.
Հայց.	Հաց,	գինի,	արիւն,	օր.
Բաց.	Հացից,	գինուց,	արիւնից,	օրուանից.
Գրք.	Հացով,	գինով,	{ արիւնով, օրով: արեամբ,	
Ներգ.	Հացում,	գինում,		

Յոգնակի.

Ուղ.	Հացեր,	գինիներ,	արիւններ,	օրեր.
Սէւ.	Հացերի	գինիների,	արիւնների,	օրերի.
Տրաւ.	Հացերի,	գինիների,	արիւնների,	օրերի.
Հայց.	Հացեր,	գինիներ,	արիւններ,	օրեր:
Բաց.	Հացերից,	գինիներից,	արիւններից,	օրերից.
Գրք.	Հացերով,	գինիներով,	արիւններով,	օրերով:
Ներգ.	Հացերում,	գինիներում,	արիւններում,	օրերում:

190. Արմատական հոլովներ ընդունելով ուղղական ու սեռականը, գտէք մնացած հոլովների կազմութիւնը՝ ա-

*) Գործիական և ներգոյական հոլովները շատ անգամ ուղղականի է տաւը պահում են՝ գինիով, մատանիով, գինիում, մատանիում:

ուաջին, երկրորդ, երրորդ և չորրորդ հոլովման մէջ առանձին առանձին:

191. Առաջին հոլովման տակ հոլովեցէք հետևեալ գոյական անունները եզակի և յոգնակի՝

ա. Վարդ, դաշտ, բաղը, ջուր, ծառ, հոն, տանձ, գանձ, փիղ, գօրք:

բ. Բաժակ, կացին, դանակ, սեղան, աթոռ, սղոց, խարտոց, անտառ, տերև, արև, ագռաւ, աղուէս, մողէս, բանակ, զինուոր, բժիշկ, պատկերահան:

գ. Ոտ, ձեռ, մատ, մաս (ոտը, ձեռը). ոտներ, ձեռներ:

դ. Յարութիւն, Համբարձում, Ամբակում, Մկրտում, Մեղքում. . .

ե. Հայելի, ածելի, բանալի, Գարիբալդի, Անի, Նապօլի (հայելի, ածելի):

զ. Բուն, թռչուն, սողուն, գետուն. . .

192. Երկրորդ հոլովման տակ հոլովեցէք՝

ա. Նկեղեցի, աղաւնի, մատանի, գինի, ձիթենի, խնձորենի, կեռասենի. . .

բ. Թի, ձի, դի:

գ. Կարգալ, գրել, խօսիլ, ուրախանալ, զարմանալ. . .

դ. Մարդ, *) Աստուած:

ե. Քաղաքացի, դաշտացի, սարըցի, Հայաստանցի, Պարսկաստանցի, կարնեցի, երևանցի (հոլովեցէք միայն եզակի թուով):

193. Երրորդ հոլովման տակ հոլովեցէք՝

ա. Շուն, տուն, ձուկը, նուռը, եղը, դուռը, մուկը, թուրը, ծունկը. . .

բ. Արիւն, ծնունդ, ժողովուրդ, անուն, զարուն, աշուն:

*) Մարդ բառի յոգնակին անկանոն է՝ մարդիկ, մարդկանց. . .

դ. Խաւարումն—խաւարման, կործանում, հարցում, խոստում, օծում. . .

Յոգնակին՝ խաւարումներ կամ խաւարմունքներ, հարցումներ կամ հարցմունքներ. . .

դ. Աշխատութիւն, աշխատութեան, աշխատութեամբ, մեծութիւն, դօրութիւն, քաջութիւն, նուաստութիւն, առաքինութիւն, մոլութիւն, խնայողութիւն, զեղխութիւն, չռայլութիւն. . .

194. Ու, Իւն և Բէւն վերջացած բառերը հոլովեցէք անխտիր և առաջին հոլովման պէս:—Արիւն, արիւնի, արիւնից, արիւնով, աշխատութիւնի, աշխատութիւնով, հարցումի, հարցումով:

195. Չորրորդ հոլովման տակ հոլովեցէք՝

ա. Ժամանակ, տարի, ամիս, շաբաթ, առաւօտ, իրիկուն, կէսօր, ամառ, ձմեռ, ցերեկ, զիշեր, անգամ, հիմակ, առաջ, հերոս, երէկ, վաղը. . .

բ. Մահ, մահուան, կնիք, աշխի:

գ. Չորրորդ հոլովման բառերից մի քանիւր հոլովեցէք և առաջին հոլովման տակ:

Անկանոն հոլովմունք.

§ 157. Կան մի քանի անուններ, որոնք եղակի թուով անկանոն են հոլովում, իսկ յոգնակի թուով կանոնաւոր. կան եւ այնպիսիները, որոնք եղակիով կանոնաւոր են, իսկ յոգնակի ուղղական եւ սեռական հոլովները անկանոն ունին:

§ 158. Եղակիով անկանոն հոլովուող անուններն են՝

Ուղ. Հ.	Հայր.	Քոյր.	սէր.
Ս. Տ.	Հօր.	Քրոջ.	սիրոյ.
Բաց.	Հօրից.	Քրոջից.	սիրուց.
Գալ.	Հօրով.	Քրոջով.	սիրով.
Ներք.	—	Քրոջում:	—

ա. Հայր բառի պէս հոլովեցէք՝ մայր, եղբայր, նախահայր, նախամայր և այլ բարդութիւնները:

բ. Քոյր բառի պէս հոլովեցէք՝ Տէր, կին, տիկին, տալ, աներ, ընկեր:

գ. Սէր բառի պէս հոլովեցէք՝ Աստուած, սուրբ, սուր, լոյս, (սրբից, սրից, լոյսից, լուսից):

196. Որոշեցէք հետեւեալ նախադասութիւնների մէջ նշանակուած գոյականների հոլովական տարբերութիւնը:— Ես մի կնիքի երեք հաւ գնեցի: Դու միւս կնիքի հարիւր ձու գնեցիր: Իմ քնիքի գրքերը շատ են, քո քնիքի գրքերը սակաւ: Յովհաննէսի անեղծ որդին քո հաւը հետ մեզ մօտ եկաւ: Կարապետի անեղծ որդին և հաւը մօտ էլ պիտի գան: Պարսիկի քնիքի խնդրեցինք, որ մեզ ընդունի: Տէրի մի նամակ ստացայ:— Այս կնիքի հաւը մի բարի մարդ է: Այս հաւը միջից մի գազան դուրս եկաւ: Մայր հոգում է իւր որդիների պէտքերը: Մայր ծառը աճում է շատ երկար տարիներ:

§ 159. Յոգնակիով անկանոն հոլովուող անուններն են.

Ուղ. Հայր, Հրէայր, Յոյն, Մամիկոնեանք, Արշակունիք, Կարնեցիք:

Սեւ. Հայոց, Հրէից, Յունաց, Մամիկոնեանց, Արշակունեաց, Կարնեցոց:

197. ա. Հայ + գոյականի պէս հոլովեցէ՛ք՝ տղայք, որ-դիք, երեխայք, ասորիք, պահք:

բ. Յայ + բառի պէս հոլովեցէ՛ք՝ ծնողք—ծնողաց, ուսուք, քուրդք, մոնղոլք, հոնք, չէչէնք, լեհք:

գ. Մամիկոնեանք բառի պէս հոլովեցէ՛ք՝ ա. բոլոր էան վերջացած ցեղի և ազգի անունները յոգնակի թւում, բ. երբորդ հոլովման ընդ վերջացած բառերի յոգնակին ընդ՝ աշխատութիւնք,—թեանց և գ. նոյն հոլովման ու՛ վերջացած բառերի յոգնակին—հոնք՝ ուսմունք, ուսմանց. նաև աղջկանք—անց, իսկականք—անց:

դ. Հրէայ + բառի պէս հոլովեցէ՛ք՝ ծառայք:

ե. Արշակունիք բառի պէս հոլովեցէ՛ք՝ բոլոր ունիք վերջացած ածանցականները—Ռչտունիք, Խոսիստունիք, Մանդակունիք...

զ. Կարնեցիք բառի պէս հոլովեցէ՛ք՝ բոլոր եւի վերջացած ածանցների + ու յոգնակին՝ քաղաքացիք, գիւղացիք, մանիքցիք, սաղուկեցիք. . .

§ 160. Յոգնակիում անկանոն՝ հոլովուող բո-լոր անունները կարող են առնել նէր յոգնականա-կերտ մասնիկը եւ կանոնաւորապէս հոլովուիլ առա-ջին հոլովման տակ:—Հայեր, Հրէաներ, Յոյներ, Մամիկոնեաններ, Արշակունիներ, Կարնեցիներ:

§ 161. Կորուսման կանոնին համաձայն՝ գոյ-ական անուններից շատերը, հոլովուելիս, վերջին վանկի ձայնաւորը կորցնում են, մանաւանդ ի, «— ձայնաւորները: Յոգնակի թւում կորուսման կանոնը հազիւ է գործադրվում:—Քիթ, ըթի, օգուտ, օգտի, սէր, սիրոյ...

198. Հոլովեցէ՛ք՝ ա. երկիր, գետին, կաղին, սիրտ, գաւիթ, դիր, մոխիր, գիրք, միրգ, միս, մարմին. . .

բ. Օգուտ, հարուտ, ջուր, ձուկը, թուղթ, պտուղ, կերակուր, մուկը, դուռը, նուռը, փուռը, ուսում, ժողովուրդ. . .

§ 162. Փոփոխման կանոնին համաձայն՝ գոյա-կան անուններից ոմանք, հոլովուելիս, վերջին ձայ-նաւորը փոխում են: Յոգնակի թւում փոփոխման կանոնը չի գործադրվում:

199. Հոլովեցէ՛ք՝ հանդէս—հանդիսի, սէր—սիրոյ, էշ—իշի, Յովհաննէս—Յովհաննիսի (և Յովհաննէսի):

Հոլովեցէ՛ք՝ պատանեակ—պատանեկի, վայրկեան—վայրկենի, գեհեան—գեհենի, վառեակ—վառեկի, (վառիկ—վառիկի):

Հոլովեցէ՛ք՝ հաշիւ—հաշուի, թիւ—թուի, հովիւ—հո-վուի, պատիւ—պատուի:

Հոլովեցէ՛ք՝ լոյս—լուսոյ, սառոյց—սառուցի, հան-գոյց—հանգուցի. . .

Անունան յօդք.

200. Ես իմանալ մտայ և մարդ տեսայ:

Ես իմանալ մտայ և մի մարդ տեսայ:

Առաջին նախադասութեան մէջ նշանակեալ անուն-ները ընդհանուր գաղափար են ամփոփում իրանց մէջ—յայտնի չէ, թէ ի՞նչ խանութ է մտել խօսողը և ի՞նչ մարդ է տեսել:

Երկրորդ նախադասութեան մէջ միևնոյն բառերը, սկզբից կամ վերջից աննշան մասնիկ առնելով, ընդհա-նուր գաղափարը մասնաւորում են՝ իմանալ մտայ ասե-

լով, իսկոյն ըմբռնում ենք, որ մի յայտնի ու որոշ խանութի է ակնարկում: Իսկ մի մարդ ասելով, մենք ըմբռնում ենք, որ նորա տեսածը մի՛ մարդ է եղել և ոչ թէ ընդհանրապէս մարդ արարածը:

§ 163. Այն տառը կամ մասնիկը, որ գրվում է անուան սկզբից կամ վերջից եւ նորա գաղափարը մասնաւորում է, կոչվում է յօդ:

Յօդը երկու է՝ որոշեալ՝ և—ը, եւ անորոշ՝ մի: և յօդը ձայնաւորով վերջացած բառի վերայ է գրվում՝ ձի, աղանի, որդի, ձու:

Եթէ անունը վերջացած է յ տառով, յ սովորապէս վերանում է եւ նորան փոխարինում է և յօդը՝ քահանա, երեսնա, գաթնա, Մարթնա:

Եթէ անուան յետագայ բառը ձայնաւորով է սկսուած, ապա նախընթաց անունը վերջից և յօդ է առնում:—Այն աշակերտն է յառաջագիմութիւն ցոյց տալիս, որ իւր յոյսն ուրիշի վերայ չի դնում:

Մնացած դիպուածներում ը է գրվում՝ մարդը, քարը, ծառը, ծիծեռնակը:

§ 164. Մի յօդը գրվում է անունների տիրոջ բուն, երբ խօսքը մի մասնաւոր՝ բայց մեզ անյայտ ու անծանօթ առարկայի մասին է՝ մի մարդ, մի ծառ, մի սեղան:—Դուրսը մի մարդ կայ կանգնած եւ քեզ է սպասում:

Անունների հոլովումը որոշեալ յօդով.

§. 165. Բառերը՝ որոշեալ յօդով հոլովուելիս, մի քանի փոփոխութեան են ենթարկվում:

ա. Բոլոր հոլովները՝ թէ եզակի եւ թէ յոգնակի, կարող են յօդ առնել կամ չառնել, բայց ուղղականը, հայցականը եւ տրականը անպատճառ յօդ պիտի ունենան, իսկ սեռականը՝ հազիւ:

բ. Մարդկանց յատուկ եւ հասարակ անունները որոշեալ յօդով հոլովուելիս՝ հայցականը նման պիտի լինի ոչ թէ ուղղականին, այլ տրականին:

§ 166. Ահա որոշեալ յօդով գոյականի հոլովման պատկերը.

Ուղղ. հացը—թռչունը

Սեռ. հացի—թռչունի

Տրակ. հացին—թռչունին

Հայց. հացը—թռչունը

Բայց. հացիցը (հացից)—թռչունիցը.

Գործ. հացովը (հացով)—թռչունովը.

Ներգ. հացումը (հացում)—թռչունումը.

§ 167. Ահաւասիկ եւ մարդու յատուկ եւ հասարակ անունը՝ որոշեալ յօդով հոլոված.

Ուղղ. հայրը—կարապետը.

Սեռ. հօր—կարապետի.

Տրակ. հօրը—կարապետին.

Հայց. հօրը—կարապետին,

Բայց. հօրից (ը)—կարապետից (ը).

Գործ. հօրով (ը)—կարապետով (ը).

Ներք. » —կարապետում (ը).

201. Իմացե՛ք, թէ նշանակեալ բառերը ինչ հոլով են:

Մայրը սիրում է որդւն: Որդին յօրը պատել է տա-
լիս: Որդին յօրը պատում է: Հայրը Յո՛վհաննէսին ուսումնա-
րան տարաւ: Ուսուցիչը Յո՛վհաննէսին գրքեր և դասական
պիտոյքներ տուեց: Ուսուցիչը քննեց աշակերտին: Ուսուցիչն
ասաց աշակերտին, որ նա դասատուներ փոխում է:

Նս տեսայ մի աշակերտ: Նս տեսայ այն աշակերտին:
Մէկ աշակերտ գիրք կորել էր: Այն աշակերտ գիրքը կորել էր:

202. Որսորդն սպանեց մէկ խոզ: Որսորդն սպա-
նեց խոջուն: Անտառապահը մի ծառ կտրեց: Անտառա-
պահը ծառը կտրեց: Թռչնորսը խոջուն է որսում: Թռչնորսը
որսում է խոջուն: Կացնովը խփիր և կտրիր փայտ: Կա-
նով փայտ կտրիր: Կացնէջը սուր է դաշոյնը: Պաշոյնը կացնէջ
սուր է:

Ածական անուան հոլովումը.

§ 168. Ածական անունը երկու տեսակ գոր-
ծածութիւն ունի՝ ա. գոյականի հետ, ք. մենակ
առանց գոյականի:

§ 169. Եթէ ածական անունը գոյականի հետ
է, միշտ նախադաս է վարվում եւ անփոփոխ է
մնում—չի հոլովվում:

Օրինակ՝ Ուր. բարի մարդ—սպիտակ թուղթը.

Սեւ. բարի մարդու—սպիտակ թղթի.

Տը. բարի մարդու—սպիտակ թղթին.

Հայց. բարի մարդ—սպիտակ թուղթը.

Բայց. բարի մարդուց—սպիտակ թղթից.

Գործ. բարի մարդով—սպիտակ թղթով.

Ներք. բարի մարդում—սպիտակ թղթում:

§ 170. Եթէ ածականը մենակ է, յօդ է առ-
նում եւ գոյականի պէս է հոլովվում:

Օրինակ՝ Սպիտակը—սպիտակները.

Սպիտակի—սպիտակների.

Սպիտակին—սպիտակներին.

Սպիտակից (ը)—սպիտակներից (ը)

Սպիտակով (ը)—սպիտակներով (ը)

Սպիտակում (ը)—սպիտակներում (ը):

Թուական անունների հոլովումը.

§ 171. Թուական անուններն էլ, ածականի
պէս, երկու տեսակ գործածութիւն ունին՝ մենակ
եւ գոյականի հետ:

Եթէ թուականը գոյականի հետ է, նախա-
դաս է դրվում եւ չի հոլովվում:

Եթէ թուականը մենակ է, հոլովվում է որ-
պէս գոյական անուն՝ յօդով եւ առանց յօդի:

§ 172. Բոլոր թուական անունները հոլովվում
են առաջին հոլովման տակ:

Օրինակ՝

Ո. Հ. Հինգ—Հինգերորդ—Հնգական.

Ս. Տ. Հնգի—Հինգերորդի—Հնգականի.

Բաց. Հնգից—Հինգերորդից—Հնգականից.

Գոր. Հնգով—Հինգերորդով—Հնգականով.

Ներ. Հնգում—Հինգերորդում—Հնգականում:

Յոգնակիում թուական անունները հազիւ են գործածվում, այն էլ միայն թուական գործողութիւնների մէջ:—Հնգերը եթէ միասին ժողովենք, կ'ստանանք...

§ 173. Երկու բառը, հոլովուելիս, առնում է կամ + տառը—երկուսի, երկուքի:

Եւթը, «-թը՝ հոլովուելիս՝ ը գիրը թողնում են —եօթի, ութի:

Դերանունների փոփոխութիւնը.

§ 174. Գոյական դերանունները, գոյական անունների պէս, ունին թիւ եւ հոլով: Գոյական դերանունները որոշեալ են, այնպէս որ՝ հոլովուելիս՝ հայցականը միշտ նման է լինում տրականին եւ ոչ ուղղականին:

§ 175. Անշարժ դերանունները հոլովվում են հետեւեալ կարգով՝

ա. Ես, իմ, ինձ, ինձանից (ինձնից), ինձանով, ինձանում:

Մենք, մեր, մեզ, մեզանից (մեզնից) մեզանով, մեզանում:

բ. Դու, քո, քեզ, քեզանից (քեզնից), քեզանով, քեզանում:

Դուք, ձեր, ձեզ, ձեզանից (ձեզնից), ձեզանով, ձեզանում:

գ. Ինքն, իր, իրանից, իրանով, իրանում:

Իրանք, իրանց, իրանցից, իրանցով, իրանցում:

203. Գտէ՛ք անձնական դերանունների հոլովը և կատարած պաշտօնը:

—Ես սիրում եմ ի՞նչ հօրը: Հայրս ինձ մի գեղեցիկ պարգև տուեց: Հայրս գտից ինձ և յորդորեց, որ միշտ ջանասիր լինիմ: Մայրս ինձանից մի նամակ ստացաւ, նա հէնց ինձանով է մխիթարվում միայն: Ինձնում ես մեծ սէր եմ զգում դէպի բարին և առաքինին:

204. Նախադասութեամբ հոլովեցէ՛ք և ինչ դերանունները հետեւեալ կարգով՝

Ես ունիմ եղբայր:

Ի՞նչ հօրեղբայրս բարի մարդ է, և այլն:

§ 176. Ցաւակաւ լինելանմանքը երկու են՝ գոյական եւ ածական:

Գոյական ցուցականները հոլովվում են հետեւեալ կարգով՝

ա. Սա, սորա, սորան, սորանից, սորանով, սորանում, կամ՝ սրա, սրան...

Սորանք, սորանց, սորանց, սորանցից, սորանցում, կամ՝ սրանք...

բ. Սղքա, սոցա, սոցա, սոցանից, սոցանով, սոցանում:

205. Հոլովեցէ՛ք նոյն ձևով և նա դերանունները:

206. Գրեցէ՛ք նախադասութիւններ, ուր « և »

դերանունները կատարած լինին ենթակայի, բուն և երկրորդական լրացնողների և որոշողի պաշտօն զանազան հոլովներով թէ եզակի և թէ յոգնակի:

§ 177. Հարցական դերանունները երկու են՝ գոյական՝ *«՞լ, ի՞նչ, եւ ածական՝ «՞ր»*:

Ո՞վ հարցականը եզակի թուով է հոլովւում, իսկ յոգնակի միայն ուղղական հոլովն ունի:

Ո՞վ, ո՞ւմ, ո՞ւմ(ը), ո՞ւմնից, ո՞ւմնով, ո՞ւմնում:—

Ո՞րքեր:

Ի՞նչ հարցականը հոլովւում է առաջին հոլովման տակ եւ, որպէս անշունչ առարկայի տեղ բանող, հայցականը նման է ունենում ուղղականին:

Ի՞նչ, ինչի, ինչին, ինչից, ինչով, ինչում:

Ինչէր, ինչերի, ինչերին, ինչերից, ինչերով:

§ 178. Ո՞ր հարցականը գործ է ածւում գոյական անուան հետ եւ ինքը անիովիով է մնում: Բայց նա կարող է յօդ առնել եւ հոլովուիլ:

Ո՞րը, ո՞րի, ո՞րին, ո՞րից, ո՞րով, ո՞րում:

Ո՞րոնք, ո՞րոնց, ո՞րոնց, ո՞րոնցից, ո՞րոնցով, ո՞րոնցում:

§ 179. Միեւնոյն ձեւով հոլովւում է եւ «ը յարաբերական դերանունը:

207. Գրեցէ՛ք այնպիսի բաղադրեալ նախադասութիւններ, որոնց մէջ երկրորդական նախադասութիւնը կապուած լինի գլխաւորի հետ «ը յարաբերական դերանունուան զանազան հոլովներով:

Ստացական դերանուններ. *

§ 180. Գոյական դերանունների սեռական հոլովը կոչւում է «ստացական դերանուն»:

Ստացական դերանունը միշտ ածական է եւ որոշեալ յօդով գոյական է առնում իւր մօտ:

Բայց նա կարող է յօդ առնել եւ հոլովուիլ իբրեւ գոյական. ձայնաւորով վերջացածները կրկին յօդ են առնում.—*իմ—իմը, քո—քոն, նորա—նորանը...***

Դերանունական յօդեր.

§ 181. Դերանունների արմատական տառերը՝ «, դ, ն, դրւում են գոյական անունների վերայ եւ որոշում են նոցա դէմքը, ուստի եւ կոչւում են *դէմքալ կամ դերանունական յօդեր*:

«, դ, ն տառերը, հոլովական բառերի վերայ դրուելով, միեւնոյն նշանակութիւնն են տալիս նո-

*) Ստացական դերանունները աշխարհաբար լեզուի մէջ իսկապէս առանձին դասակարգ չեն կազմում. սոքա միւս դերանունների սեռականն են, որ գոյական անունների սեռականի պէս կրկնակի յօդ են առնում և հոլովւում. օրինակ՝ Կարապետի գիրքը.— Կարապետին, Կարապետինից, Կարապետինով...

**) Վերջինը բոլոր հոլովները չունի:

ցա, ինչ նշանակութիւն պիտի տային անձնական եւ ցուցական դերանունները.

Հայրս=ես հայրս, իմ հայրս, սա հայրս, սոյն հայրս:

Մայրդ=

Քոյրը(ն)=

Տունս=

Գիրքդ=

Եկեղեցին=

Անորոշ դերանուններ.

§ 182. Անորոշ դերանունները լինում են՝

ա. Գայական՝ ոմն, որ, որմին, ոչ որ, ոչինչ, իրար, միմեանց, մէկզմէկ, ամէնքը, ամենեքեան:

բ. Ածական՝ քանի, միքանի, որքան, այս ինչ, այն ինչ, այսքան, նոյնքան:

գ. Ածական եւ Գայական՝ միւս—միւսը, մէկէլ—մէկէլը, ուրիշ—ուրիշը, իւրաքանչիւր—իւրաքանչիւրը, ամէն—ը, ամէն մէկ—ը, միեւնոյն—ը, բոլոր—ը:

դ. Ածական եւ անհատական՝ որեւիցէ, որպիսիեւիցէ, որքանեւիցէ, ինչեւիցէ, ինչ ինչ, որպիսի, այնպիսի...

§ 183. Գայական դերանուններից «ն», «+», «-» Դեմեքեան, Բալբեքեան չեն հոլովւում: «ն» յոգնակի ունի (§ 184):

Իւրար, Դէկէկ, Դեմեքեան հայցական հոլով են, ուղղական չունին. սեռականը կազմւում է հայցականից առաջին երկուսին «-» կցելով՝ իսկ երրորդը անվորոշ:

Հայց. մէկզմէկ, իրար, միմեանց պատժեցին:

Սեռ. Մէկզմէկու, իրարու, միմեանց տուն քանդեցին:

Տրակ. Մէկզմէկու, իրարու, միմեանց ընծաներ տուին:

Բայց. Մէկզմէկուց, իրարից, միմեանցից բաժանուեցան:

Գործ. Մէկզմէկով, իրարով, միմեանցով գցեցին յանցանքը:

§ 184. Ուն, «ման», հոլովւում են հետեւեալ կերպով.

Ուղղ. Հ.	որմին	Ուղ.	ոմանք
Սեռ. եւ Տ.	որմնի	Ս. Տ. Հ.	ոմանց
Բայց.	որմնից	Բայց.	{ ոմանցից ոմանցով ոմանցում
Գործ.	որմնով	Գործ. *	
Ներգ.	որմնում	Ներգ.	

§ 185. Մնացած բոլոր անորոշ դերանունները կարող են յօդ առնել եւ գոյական անուան պէս հոլովուիլ առաջին կանոնաւոր հոլովման տակ:

Հոլովեցէք՝	դ. Ամէնքը, ամէնքի.
ա. Ոչ որ, ոչ որի.	ե. Քանիսը, քանիսի.
բ. Ոչինչ, ոչնչի.	գ. Մի քանիսը, մի քանիսի.
գ. Ամէնը, ամէնի.	է. Այս ինչ, այս ինչի.

*) Անգործածական

ը. Այսքան, այսքանի.
 թ. Այսչափ, այսչափի.
 ժ. Նոյնքան, նոյնքանի.
 ժա. Բոլորը, բոլորի.
 ժբ. Միւս, միւսի.
 ժգ. Մէկէկ, մէկէկի.
 ժդ. Ուրիշ, ուրիշի.
 ժե. Իւրաքանչիւր, իւրաքանչիւրի.
 ժզ. Ամէն մէկը, ամէն մէկի . . .

Բայի փոփոխութիւնը.

§ 186. Բայի փոփոխութիւնը եղանակներով, ժամանակներով, թուերով եւ դէմքերով՝ կոչվում է խոնարհում:

ա. Սիրել, սիրում եմ, կըսիրէ, սիրէի, սիրելի.
 բ. Կարգալ, կարգում եմ, կըկարգուի, կարգացի, կարգուի.
 գ. Խօսիլ, խօսում եմ, կըխօսի, խօսեցայ, խօսելի.
 դ. Ուրախանալ, ուրախանում եմ, կ'ուրախանուի, ուրախացայ, ուրախացիլի:

§ 187. Բոլոր բայերը միատեսակ չեն խոնարհվում, այլ շատ կամ սակաւ տարբերվում են իրարից:

Բոլոր միատեսակ խոնարհուող բայերը առանձին կարգ են կազմում եւ կոչվում են լծորդութիւն *:

§ 188. Բայերն ունին չորս լծորդութիւն:

Առաջին լծորդութիւնը կազմում են այն բայ-

*) Լծորդութիւն նշանակում է կապակցութիւն, լծել եւ լծորդել բառերից:

երը, որոնք էլ վերջաւորութիւն ունին:—Սիրել, գրել, գործել...

Երկրորդ լծորդութիւնը կազմում են այն բայերը, որոնք էլ վերջաւորութիւն ունին:—Խօսիլ, ասիլ, յոգնիլ...

Ալ վերջացած բայերը կազմում են երրորդ լծորդութիւնը:—Կարգալ, խնդալ, հաւատալ...

Անալ վերջացած բայերը կազմում են չորրորդ լծորդութիւնը—Ուրախանալ, զարմանալ, բարձրանալ...

Էական բայերի խոնարհումը.

— եմ, լինիմ —

§ 189. Զեզոք բայերից երկուսը ցոյց են տալիս ոչ թէ առարկայի գործողութիւնը, այլ իսկապէս նորա գոյութիւնը, էութիւնը. սոքա կոչվում են էական բայեր: Էական բայերը միեւնոյն ժամանակ թափանցիկ են. նոցա օժանդակութեամբ է կազմվում բայերի ժամանակների մեծագոյն մասը: Իրանք էական բայերն ունին առանձին խոնարհում:

ա. Եմ բայը միայն երկու ժամանակ ունի՝ սահմանականի՝ ներկայի եւ անկապարը:

Ներկայ՝ եմ, ես, է. Ենք, էք, են:

Անկապար՝ էի, էիր, էր. էինք, էիք, էին:

բ. Լինիմ բայը բոլոր ժամանակներն ունի.

Սահմանական եղանակ՝

Ներկայ՝ լինում եմ, լինում ես, լենում է.
 լինում ենք, լինում էք, լինում են.
 Անկապար՝ լինում էի, լինում էիր, լինում էր.
 լինում էինք, լինում էիք, լինում էին.
 Կապարեալ՝ եղայ, եղար, եղաւ.
 եղանք, եղաք, եղանք: *
 Վաղակապ. եղել եմ, եղել ես, եղել է.
 եղել ենք, եղել էք, եղել են:
 Ապարանի՝ կրկնում, կրկնում, կրկնում.
 կրկնումք, կրկնումք, կրկնումք:
 Պայման. ապ. կրկնէի, կրկնէիր, կրկնէր.
 կրկնէինք, կրկնէիք, կրկնէին:
 Հրամայական եղանակ. եղիր, եղէք:
 Սարսափական եղանակ՝ որ, թէ, եթէ
 Ապարանի՝ լինիմ, լինիս, լինի.
 լինինք, լինիք, լինին:
 Անկապար՝ լինէի, լինէիր, լինէր.
 լինէինք, լինէիք, լինէին:
 Դերբայ՝ անորոշ լինիլ. ներկայ՝ եղող, անցեալ՝
 եղել—եղած. ապարանի՝ լինելու:

*) Կատարեալը և նորան նման ժամանակները իսկապէս հին—հայերէնի եղանակի բայից են առնուած:

Առաջին լծորդութիւն.

§ 190. Չորս լծորդութեան բայերը տարբերվում են իրարից անորոշ Դերբայի, անցեալ կապարեալի, հրամայականի եւ անցեալ Դերբայի կազմութեամբ:

Մնացած ժամանակները բոլոր լծորդութիւնների մէջ շինվում են միապէս եւ նման են միմեանց:

§ 191. Առաջին լծորդութեան անցեալ կատարեալը կազմվում է անորոշ դերբայի վերջաւորութեան փոխարէն զնելով էջի մասնիկը, հրամայականը—է՛ր, է՛, անցեալ դերբայը—եւ—ա՞ծ:

Ահաւասիկ առաջին լծորդութեան ամբողջ պատկերը.

Սահմանական եղանակ՝

Ներկայ՝ գր-ում եմ, գր-ում ես գր-ում է.
 գրում ենք, գրում էք, գրում են:
 Անկապ. գր-ում էի, գր-ում էիր, գրում էր.
 գրում էինք, գրում էիք, գրում էին:

Կապար. գր-եցի, գրեցիր, գրեց.

գրեցինք, գրեցիք, գրեցին:

Վաղակ. գրել եմ, գրել ես, գրել է.

գրել ենք, գրել էք, գրել են:

Դերան. գրել էի, գրել էիր, գրել էր.

գրել էինք, գրել էիք, գրել էին:

Ապար. կրգրեմ, կրգրես, կրգրէ.

կըգրենք, կըգրէք, կըգրեն.

Պայ. ապ. կըգրէի, կըգրէիր, կըգրէր.

կըգրէինք, կըգրէիք, կըգրէին:

Հրամայական՝ գրի՛ր (է). գրեցէք:

Սրարարառական՝ որ, թէ, եթէ

Ապառնի՛ գր-եմ, գր-ես, գրէ.

գր-ենք, գր-էք, գրեն:

Անկապ. գր-էի, գր-էիր, գրէր.

գրէինք, գրէիք, գրէին:

Դերբայ՝ գրել, գրող, գրել—գրած, գրելու:

208. Ուշադրութեամբ քննեցէք խոնարհած բայը և բացադրեցէք ժամանակների կազմութիւնը:

209. Սոյն օրինակով խոնարհեցէք հետեւեալ չէզոք բայերը՝ վազել, քայլել, սպասել, պարտապել:

210. Գրեցէք հետեւեալ ներգործական բայերի անցեալ կատարեալը, ապառնին, անցեալ դերբայը, հրամայականը, —հանել, կանչել, գովել, ուզել, ջբռնել, ժողովել, ազատել, փրկել, սպանել, դատարկել, արձակել, կապել, բևեռել, համարել—թուել:

Երկրորդ լծորդութիւն.

§ 192. Երկրորդ լծորդութեան տակն են իւ վերջացած բոլոր ներգործական եւ չէզոք բայերը:

Երկրորդ լծորդութեան անցեալ կատարեալը վերջաւորվում է եյայ. մնացած ժամանակների կազմութիւնը առաջին լծորդութեան պէս է:

Սահմանական էղանակ՝
Ներբայ՝ նստում եմ, նստում ես, նստում է.

նստում ենք, նստում էք, նստում են:
Անկապար՝ նստում էի, նստում էիր, նստում էր:
նստում էինք, նստում էիք, նստում էին:

Կապարեալ՝ նստեցայ, նստեցար, նստեցաւ.

նստեցանք, նստեցաք, նստեցան:

Վաղակապ. նստել եմ, նստել ես, նստել է.

նստել ենք, նստել էք, նստել են:

Գերական. նստել էի, նստել էիր, նստել էր.

նստել էինք, նստել էիք, նստել էին:

Ապառնի՛ կընստիմ, կընստիս, կընստի,
կընստինք, կընստիք, կընստին:

Պայ. ապ. կընստէի, կընստէիր, կընստէր.

կընստէինք, կընստէիք, կընստէին:

Հրամայական՝ նստի՛ր (է). նստեցէք:

Սրարարառական՝ որ, թէ, եթէ

Ապառնի՛ նստիմ, նստիս, նստի.

նստինք, նստիք, նստին (նստեմ. նստենք):

Անկապար՝ նստէի, նստէիր, նստէր.

նստէինք, նստէիք, նստէին:

Դերբայ՝ նստիլ, նստող, նստել—նստած, նստելու:

§ 193. Երկրորդ լծորդութեան բայերը խոնարհվում են նաեւ առաջին լծորդութեան բայերի պէս:

211. Հետեւեալ ներգործական բայերը խոնարհեցէք երկրորդ լծորդութեան տակ՝ հառնել, սփռել:

212. Համեմատեցէք երկրորդ լծորդութիւնը առաջին լծորդութեան հետ և բացադրեցէք նոցա նմանութիւնն ու տարբերութիւնը:

213. Խոնարհեցէք, հետեւեալ բայերը կատարեալ, վաղակատար, գերակատար և ստորագասականի բոլոր ժամանակներով:—Խօսիլ, ապրիլ, աշխատիլ, կանգնիլ, բնակիլ, պառկիլ, յոգնիլ, սովորիլ, ծաղկիլ, քրտնիլ, յաջողիլ. . .

214. Խոնարհեցէք էլ վերջացած հետեւեալ չեղող բայերը առաջին լծորդութեան պէս՝ կարմրիլ, սպիտակիլ, պատահիլ, ցաւիլ, դադարիլ, հաւանիլ, պարապիլ...

215. Գտէք ձեր բնութեան ղաթի մէջ առաջին և երկրորդ լծորդութեան բայերը և իմացէք նոցա սեւը, եղանակը, ժամանակը, թիւը և դէմքը:

Երրորդ լծորդութիւն.

§ 194. Երրորդ լծորդութիւնը կազմում են ալ վերջացած բայերը: Այս լծորդութեան անցեալ կատարեալը լինում է այի, հրամայականը—ա՛, անցեալ դերբայը—այել—այաձ: Մնացած ժամանակների կազմութիւնը նախընթացների պէս:

Սահմանական էղանակ՝

Ներքայ. կարդում եմ, կարդում ես, կարդում է.

կարդում ենք, կարդում էք, կարդում են:

Անկապայ. կարդում էի, կարդում էիր, կարդում էր.

կարդում էինք, կարդում էիք, կարդում էին:

Կապայեալ՝ կարդացի, կարդացիր, կարդաց.

կարդացինք, կարդացիք, կարդացին:

Վաղակապ. կարդացել եմ, կարդացել ես, կարդացել է.

կարդացել ենք, կարդացել էք, կարդացել են:

Գերակապ. կարդացել էի, կարդացել էիր, կարդացել էր.

կարդացել էինք, կարդացել էիք, կարդացել էին:

կարդացել էինք, կարդացել էիք, կարդացել էին:

Ապառնի՝ կրկարդա՛մ, կրկարդա՛ս, կրկարդայ.

կրկարդանք, կրկարդաք, կրկարդան:

Պայ.՝ ապ. կրկարդայի, կրկարդայիր, կրկարդար.

կրկարդայինք, կրկարդայիք, կրկարդային:

Հրահայան՝ կարդա՛. կարդացէք:

Սարսափահան՝ որ, թէ, եթէ

Ապառնի՝ կարդամ, կարդաս, կարդայ.

կարդանք, կարդաք, կարդան:

Անկապայ.՝ կարդայի, կարդայիր, կարդար.

կարդայինք, կարդայիք, կարդային:

Դերբայ.՝ կարդալ, կարդացող, կարդացել—ցած, կարդալու:

216. Համեմատեցէք երրորդ լծորդութեան դերբայը, կատարեալը, վաղակատարն ու գերակատարը նախընթաց լծորդութեանց հետ,—հրամայականը, ապառնին ու ստորագասականը երկրորդ լծորդութեան հետ:

217. Խոնարհեցէք ներգործական բայերս՝ աղալ, ըզգալ, հաւատալ, ողբալ, մուրալ. . .

218. Գրեցէք անցեալ դերբայը, վաղակատարը և գերակատարը հետեւեալ չեղող բայերի՝ մնալ, գնալ, գոռալ, յուսալ:

219. Գրեցէք սահմանական ապառնի և ստորագասական ապառնի ժամանակներով հետեւեալ չեղող բայերը՝ խղճալ, հազալ, անսալ:

220. Գրեցէք բոլոր եղանակներով և ժամանակներով հետեւեալ բայերը՝ ջանալ, խնդալ, խաղալ. . .

Զորքորդ լծորդութիւն.

§ 195. Զորքորդ լծորդութիւնը կազմում են
անսլ վերջացած բայերը:

Զորքորդ լծորդութեան անցեալ կատարեալը
վերջաւորվում է աչայ, հրամայականը աչիք, ան-
ցեալ դերբայը աչել — աչաք:

Սահմանական էղանակ՝

Ներկայ՝ իմանում եմ, իմանում ես, իմանում է.
իմանում ենք, իմանում էք, իմանում են:

Անկապար՝ իմանում էի, իմանում էիր, իմանում էր.
իմանում էինք, իմանում էիք, իմա-
նում էին:

Կապարէալ՝ իմացայ, իմացար, իմացաւ.

իմացանք, իմացաք, իմացան:

Վաղակապ. իմացել եմ, իմացել ես, իմացել է.

իմացել ենք, իմացել էք, իմացել են:

Գէրակապ. իմացել էի, իմացել էիր, իմացել էր.

իմացել էինք, իմացել էիք, իմացել էին:

Ապարանի՝ կ'իմանամ, կ'իմանաս, կ'իմանայ.

կ'իմանանք, կ'իմանաք, կ'իմանան:

Պայմ. ապ. կ'իմանայի, կ'իմանայիր, կ'իմանար.

կ'իմանայինք, կ'իմանայիք, կ'իմանային:

Հրամայական էղանակ՝ իմացի՛ք. իմացե՛ք:

Սորսորդական էղանակ՝ որ, թէ, եթէ

Ապարանի՝ իմանամ, իմանաս, իմանայ.

իմանանք, իմանաք, իմանան:

Անկապար՝ իմանայի, իմանայիր, իմանար.

իմանայինք, իմանայիք, իմանային:

Գէրէայ՝ իմանալ, իմացող, իմացել — ցած,
իմանալու:

221. Համեմատեցէք չորքորդ լծորդութեան կատա-
րեալը, հրամայականը և անցեալ դերբայը երկրորդ լծոր-
դութեան նոյն ժամանակների հետ:

222. Բոլոր չորս լծորդութիւնը համեմատեցէք մի-
մեանց հետ և բացատրեցէք, թէ որ ժամանակներովն են
տարբերվում իրարից:

123. Բացատրեցէք սահմանականի պարզ ապառնիի
և պայմ. ապառնիի կազմութիւնը և նոցա տարբերութիւնը,
ստորագասական ապառնիից և անկատարից բոլոր լծոր-
դութիւնների մէջ:

224. Խոնարհեցէք վիել և վիելա բայերը համեմա-
տական կերպով, գուզընթացաբար:

225. Սահմանական եղանակի բոլոր ժամանակներով
խոնարհեցէք հետեւեալ ներդործական բայերը՝ մոռանալ,
խոստանալ, գիտենալ, գողանալ, ընթեռնուլ — ընթերցայ(*):

226. Խոնարհեցէք մնացած եղանակներով հետեւեալ
չէզոք բայերը՝ ուրախանալ, զարմանալ, բարձրանալ, մե-
ծանալ, փոքրանալ, հարստանալ. . .

Կրաւորական բայերի խոնարհումը.

§ 196. Կրաւորական բայերը ծագում են ներ-

*) Միակ բայն է, որ պահել է գրաբարի ու վերջա-
ւորութիւնը, եթէ չլիշենք մի քանի բայեր ևս, որոնք գոր-
ծածական չեն՝ զգենուլ, թողուլ (զգենալ, թողել կամ թող-
նել):

գործական բայերից՝ անցեալ դերբայի առաջին վերջաւորութիւնը անխտիր «-ել» դարձնելով, օրինակ.

Լծորդ.	Ներգ.	Դերբայ	Կրաւոր.
ա.	սիրել,	սիրել—	սիր-ուիլ.
բ.	հաւանիլ,	հաւանել	հաւան-ուիլ.
գ.	կարգալ,	կարգացել	կարգաց-ուիլ.
դ.	մոռանալ,	մոռացել	մոռաց-ուիլ.

§ 197. Ամենայն բայ, որի վերջաւորութիւնը կարելի չլինի սոյն ձեւով փոփոխել, չէզոք է. փոփոխուողները ներգործական են:

§ 198. Անորոշ դերբայը այսպէս կազմելուց յետոյ՝ բոլոր կրաւորական բայերը խոնարհելու է երկրորդ լծորդութեան տակ:

Սահմանաչան էգանալ՝

Ներչայ՝ սիրվում եմ, հաւանվում եմ,
կարգացվում եմ, մոռացվում եմ:

Անկապար՝ սիրվում էի, հաւանվում էի,
կարգացվում էի, մոռացվում էի:

Կապարէալ՝ սիրուեցայ, հաւանուեցայ,
կարգացուեցայ, մոռացուեցայ: *

Վազախար. սիրուել եմ, հաւանուել եմ,
կարգացուել եմ, մոռացուել եմ:

Գերախար. սիրուել էի, հաւանուել էի,
կարգացուել էի, մոռացուել էի:

*) Կամ առաջին լծորդութեան վերջաւորութեամբ՝ սիրուեցի . . .

Ապարենի՝ կըսիրուիմ, կըհաւանուիմ,
կըկարգացուիմ, կըմոռացուիմ:

Պայ. ապ. կըսիրուէի, կըհաւանուէի,
կըկարգացուէի, կըմոռացուէի:

Հրահայաչ. սիրուիր (է), հաւանուիր,
կարգացուիր, մոռացուիր:

Սարադասալան՝— որ, թէ, եթէ

Ապարենի՝ սիրուիմ, հաւանուիմ,
կարգացուիմ, մոռացուիմ:

Անկապար՝ սիրուէի, հաւանուէի,
կարգացուէի, մոռացուէի:

Գերչայ՝ սիրուիլ, հաւանուիլ,
կարգացուիլ, մոռացուիլ:

227. Խոնարհեցէք նշանակեալ բայերը բոլոր ժամանակներով:— Գրաւոր:

228. Իմացէք, թէ հետեւեալ բայերից որոնք են ներգործական և որոնք չէզոք:— Կարգալ, հաւատալ, դողանալ, իմանալ, մարգարէանալ, մոռանալ, յղանալ, ծնել, ձափել, հոգալ, որսալ, զարմանալ, հարբիլ, բարկանալ, դժբանալ, թշնամանալ, ծուլանալ, դողալ, հոգալ, յուսալ, ջանալ, ցնծալ, ազդել, աղաչել, այրել, բռնել, կարել, հրամայել, մատնել, յայտնել, շարժել, շինել, շնչել, փրկել, քաջալերել, բաժանել, դարմանել, խափանել, կործանել, յանդիմանել, սերմանել, հալածել, վռնտել, հասնիլ, աղաղակել, ամաչել, գոչել, դիմել, սպառել, թաղաւորել, տիրել, կանչել, կանաչիլ, մեջալ, մոնչալ, կտրել, կտորել, վարել, քանդել, փորել, աղալ, աղել, ճղել, քարել, տաշել, ջարդել, հալածել, մղել, փրկել, սպանել, անցնիլ, իջնիլ, ելնել, հասնիլ, մտնել, համբերել, յուսահատիլ, վհատիլ, դաւանել, խոտտովանել, խորհել, կառնալ, նայ-

ել, ջանալ, բանալ, աշխատել, բնակել, դադարել, հրաժարել, պակասել, արգելել, արձակել, դիզել, կարկառուել, գործել, գտնուիլ:

229. Վերոյիշեալ բայերից ներգործականները զրեցէք կրաւորականի վերջաւորութեամբ:

Անկանոն խոնարհմունք.

§ 199. Այն բայերը, որոնց սահմանականի կատարեալը, հրամայականը եւ անցեալ դերբայը մեր սովորած խոնարհումից շեղւում են, կոչւում են անկանոն բայեր: Անկանոն բայերը երկու կարգի են բաժանւում՝ կէս զարտուղիք եւ բուն զարտուղիք:

§ 200. Կէս զարտուղիք են բոլոր նել, նիւ, նաւ վերջաւորութեամբ բայերը, որոնք խոնարհւում են չորրորդ ընդդրութեան պէս, բայց անկանոն ժամանակներումը ն տառը փոխանակ ց-ի փոխելով՝ իբրեւ եկամուտ տառ, դուրս են ձգում:— Կրաւորականը կանոնաւոր է եւ ն տառը պահում է:

Օրինակներ՝

Գտնել, գտայ, գտիք, գտել—գտած:

Տեսնել, տեսայ, տես, տեսել—տեսած:

Մտնել, մտայ, մտիք, մտել—մտած:

Լինիլ, եղայ, եղիք, եղել—եղած:

Դառնալ, դարձայ, դարձիք, դարձել—դարձած:

Դառնալ, դառայ, դառ, դառել—դառած:

Հեծնել, հեծայ, հեծիք, հեծել—հեծած:

Իջնիլ, իջայ, իջիք, իջել—իջած:

Խածնել, խածայ, խածիք, խածել—խածած:

Հասնիլ, հասայ, հասիք, հասել—հասած (հասունանալ):

Հասնիլ, հասայ, հասիք, հասել—հասած (հասանիլ):

Բուռնիլ, բուռայ, բուռիք, բուռել—բուռած:

Անցնիլ, անցայ, անցիք, անցել—անցած:

Հագնիլ, հագայ, հագիք, հագել—հագած:

Մեռնիլ, մեռայ, մեռիք, մեռել—մեռած:

Ծնանիլ, ծնայ, ծնիք, ծնել—ծնած:

Զբօսնիլ (ուլ) զբօսայ, զբօսիք, զբօսել—զբօսած (անգործածական):

Երդուիլ (նուլ), երդուայ, երդուիք, երդուել—երդուած:

Ընկնիլ, ընկայ, ընկիք, ընկել—ընկած:

230. Խոնարհեցէք ձեւ, ձեւիլ եւ համեմատեցէք ձեւիլ բայի հետ, որ միևնոյն ժամանակ ներգործական է, կրաւորական եւ չէզոք:

231. Խոնարհեցէք հռնել, հռնիլ, եւ հռնիլ բայերի կրաւորականը:

232. Գրաւոր ներկայացրէք վերոյիշեալ բայերի սահմանականի կատարեալ, վաղակատար, գերակատար ժամանակները բոլոր դէմքերով:

233. Գրեցէք նոյն բայերի ապառնին եւ ստորագասականը բոլոր դէմքերով:

§ 201. Այսպէս խոնարհւում են շէլ վերջացած բայերը, որոնց շ տառը եւս, եկամուտ լինելով, դուրս է ձգւում:

Թռչիլ, թռայ, թռիք, թռել—թռած:

Փլչիլ, փլայ, փլիք, փլել—փլած:

Դիպչիլ, դիպայ, դիպիք, դիպել—դիպած:

Կպչիլ, կպայ, կպիք, կպել—կպած:

Կորչիլ, կորայ, կորիւր, կորել — կորած:

234. Զուգընթացաբար խոնարհեցէք հաւել և հաւել ըստիւր և բացատրեցէք, թէ ինչո՞ւ առաջին բայը պահում է չ տառը, իսկ երկրորդը՝ ոչ:

235. Խոնարհեցէք զբաւոր՝ պաշել, իշել, հաշել բայերը, որոնց չ տառը եկամուտ չէ, այլ արմատական:

§ 202. Հետեւեալ բուն զարտուղի բայերը խոնարհման երկու ձեւ ունին, որոնցից առաջինը, անկանոնը, աւելի գործածական է: Սոցա կրաւորականներն եւս կանոնաւոր են:

ա. Բեւել կրաւորական Բեւալ՝

Կապաւելալ. Բերի, բերիր, բերաւ. բերինք, բերիք, բերին:

Կապաւելալ. Բերեցի, բերեցիր, բերեց. բերեցինք, բերեցիք, բերեցին:

Բեր, բերէք, բերեցէք. բերած:

բ. Աւել — աւաւել՝

Ասի, ասիր, ասաւ. ասինք ասիք, ասին:

Ասացի, ասացիր, ասաց. ասացինք, ասացիք, ասացին:

Ասա, ասիր, ասէք, ասացէք. ասած — ասել:

գ. Անել — առնալ կամ առնել:

Արի, արիր, արաւ. արինք, արիք, արին:

Արեցի, արեցիր, արեց. արեցինք, արեցիք, արեցին:

Արա, արէք, արեցէք. արել — արած:

դ. Դնել — դնալ կամ դնել:

Դրի, գրիր, գրաւ. գրինք, գրիք, գրին:

Դրեցի, գրեցիր, գրեց. գրեցինք, գրեցիք, գրեցին:

Դիր, գրէք, գրեցէք, գրել — գրած:

ե. Առնել — առնալ (գնել):

Առայ, առար, առաւ. առանք առաք, առան:

Առ, առէք. առել — առած:

զ. Տանել — տանալ կամ տարալ:

Տարայ, տարար, տարաւ. տարանք, տարաք, տարան:

Տարի, տարիր, տարաւ. տարինք, տարիք, տարին:

Տար, տարէք. տարել — տարած:

է. Բաւալ * — Բացալ:

Բացի, բացիր, բացաւ. բացինք, բացիք, բացին:

Բացեցի, բացեցիր, բացեց. բացեցինք, բացեցիք, բացեցին:

Բաց, բացիր, բացէք, բացեցէք. բացել — բացած:

ը. Նստիլ:

Նստայ, նստար, նստաւ. նստանք, նստաք, նստան:

Նստեցի, նստեցիր, նստեց. նստեցինք, նստեցիք, նստեցին:

Նիստ, նստիր, նստէք. նստել — նստած:

*) Ներկան անգործածական է. չենք ասում բանում եմ, բանում ես, բանում է, այլ բաց եմ անում... որովհետեւ Բաւալ եւ Բանել ներգործականի ներկան է:

Թ. Թողել—Թողանի կամ Թողել—Թողանի:
Թողի, Թողիր, Թողաւ. Թողինք, Թողեք, Թողին:
Թողեցի, Թողեցիր, Թողեց. Թողեցինք, Թողեցիք, Թողեցին:

Թող, Թողէք, Թողեցէք. Թողել—Թողած:
Ժ. Երբեք—Կամ երբեք (գործ է ածվում
երգում ուտել):

Երգուայ, երգուար, երգուաւ. երգուանք, երգուաք, երգուան:

Երգուեցայ, երգուեցար, երգուեցաւ. երգուեցանք, երգուեցաք, երգուեցան:

Երգուիր, երգուեցէք. երգուել—երգուած:
Ժա. Սկսել—սկսանի:

Սկսայ, սկսար, սկսաւ. սկսանք, սկսաք, սկսան:
Սկսեցի, սկսեցիր, սկսեց. սկսեցինք, սկսեցիք, սկսեցին:

Սկսիր, սկսէք, սկսեցէք. սկսած—ել:
Ժբ. Պրժնիլ—պրժնանի (ն եկամուտ):

Պրժայ, պրժար, պրժաւ, պրժանք, պրժաք, պրժան:

Պրժիր, պրժէք. պրժել—ած:

236. Վերոյիշեալ բայերից իւրաքանչիւրը խոնարհեցէք բոլոր ժամանակներով (գրաւոր):

237. Ներգործականների կրաւորականները խոնարհեցէք բերանացի:

238. Անցեալ կատարեալի բոլոր դեմքերով նախադասութիւններ գրեցէք առաջին վեց բայերի վերայ:

239. Նոյն ձևով մնացած բայերի վերայ:

§ 203. Երկու բայ կայ, որոնց անցեալ կատարեալը ուրիշ արմատից է շինվում. ուրեմն նոքա գլխովին անկանոն են: Կրաւորականը կանոնաւոր է:
ա. Ուրել—ուրանի կամ Կերանի:

Կերայ, կերար, կերաւ. կերանք, կերաք, կերան:
Կեր, կերէք. ուտող—կերող. կերել—կերած:
բ. Գալ:

Եկայ, եկար, եկաւ. եկանք, եկաք, եկան:
Եկ, եկէք. եկող. եկել—եկած:

§ 204. Գալ, լալ եւ Կալ բայերի սահմանականի ներկան եւ անկատարը եւս անկանոն են, այն է՝ փոխանակ սովորական «-մ» վերջաւորութեան, անորոշ գերբայի վերայ առնում են իւր վերջաւորութիւնը:—Գալի* եմ, գալի* ես, գալի* է.
Տալ * —տալիս եմ, տալիս ես, տալիս է. տալիս ենք, տալիս էք, տալիս են:

Տալ—տուի, տուիր, տուաւ. տուինք, տուիք, տուին:

Տալ—տուեցի, տուեցիր, տուեց. տուեցինք, տուեցիք, տուեցին:

Տոլ, տուէք, տուեցէք. տուող, տուել—տուած:
Լալ * —լալիս եմ, լալիս ես, լալիս է. լալիս ենք, լալիս էք, լալիս են:

*) Կրաւորականը լինում է տրուել կամ ռամբորէն տվում և սակաւ է գործ ածվում:

*) Գործ է ածվում Լալ լինի:

Լալ—լացի, լացիր, լացաւ (եց). լացինք, լացիք, լացին:

Լաց, լացէք. լացող. լացել—ած:

240. Գրաւոր ներկայացրէք քաւ և քաւ բայերը բոլոր եղանակներով և ժամանակներով խոնարհած:

241. Տալ բայի ստորագրական անկատար և ապառնի ժամանակների վերայ նախադասութիւններ գրեցէ՛ք՝ եզակի և յոգնակի:

Գալ բայի ներկայ, անցեալ և ապառնի գերբայերից նախադասութիւններ գրեցէ՛ք, այնպէս որ գերբայերը որոշողի պաշտօն կատարած լինին:

Պակասաւոր բայեր.

§ 205. Կան բայեր, որոնք բոլոր ժամանակները չունին: Դրքա կոչվում են պակասաւոր: Պակասաւոր բայերի պակաս ժամանակները լրանում են ուրիշ բայերով: Ահաւասիկ՝

ա. Ե՛մ էական բայը ունի միայն երկու ժամանակ՝ սահմանականի ներկան եւ անկատարը. Ե՛մ, Ե՛նք. Կա՛մ բայն եւս միայն երկու ժամանակ ունի՝ Կա՛մ, Կա՛նք . . .

Կա՛մ եւ Ե՛մ բայերը լրանում են լինի՛մ էական բայով:

գ. Ունի՛մ, ունի՛ս, ունի. ունինք, ունիք, ունինք. Ունէ՛ի, ունէ՛իր, ունէ՛ր. ունէ՛ինք, ունէ՛իք. ունէ՛ին:

Լրանում է «նիւնալ բայով:

դ. Կարենամ, կարենաս, կարենայ. կարենանք, կարենաք, կարենան:

Կարենայի, կարենայիր, կարենար. կարենայինք, կարենայիք, կարենային: *

Կարացի, կարացիր, կարաց. կարացինք, կարացիք, կարացին:

Լրանում է Կարալալ բայով:

ե. Գիտեմ, գիտես, գիտէ. գիտենք, գիտէք, գիտեն:

Գիտէի, գիտէիր, գիտէր. գիտէինք, գիտէիք, գիտէին:

Լրանում է Գիտալալ բայով:

242. Պակասաւոր բայերը խոնարհեցէ՛ք և մնացած ժամանակները իրանց լրացուցիչ բայերով լրացրէ՛ք:

243. Լրացուցիչ բայերն առանձին խոնարհեցէ՛ք:

Միադէմ բայեր.

§ 206. Կան բայեր, որոնք միայն եզակի երրորդ դէմքով են գործ ածվում, ուստի եւ միադէմ են կոչվում: Միադէմ բայերն իսկապէս երկու մասից են բաղկացած. երկրորդ մասն էական բայն է, իսկ առաջին մասը գոյական կամ ածական անուն միտք ունի:—Պէտք է, արժան է, հարկ է, ամօթ

*) Ստորագրական եղանակի ապառնի և անկատար ժամանակներն են իսկապէս, որ սահմանական եղանակի ներկայ և անկատար ժամանակի տեղ են բանում:

է, հնար է, վայել է, հերիք է, բաւ է, անկ է...

§ 207. Միադէմ բայի մօտ ենթական արական հոլովով է գրվում. երբեմն միադէմ բայը գործ է ածվում առանց ենթականի եւ կազմում է անդէմ նախադասութիւն:

§ 208. Նիմաւոր բայերից եւս ոմանք գործ են ածվում որպէս միադէմ բայեր եւ անդէմ նախադասութիւն են կազմում:—Ասում են՝ կրչսուի, խօսուեցաւ, մթնում է, ցրտեց...

244. Հետեւեալ նախադասութիւններում գտէք ենթական:—Ձեզ պէտք է անիլ, իսկ ինձ—մեղմանալ: Մեղք է զրպարտել անմեղ մարդկանց: Ամօթ է, երբ մարդ չի կատարում իւր խոստումը: Հաշի է, որ որդիքը պատուեն իրանց ծնողներին: Քեզ արժան է գիտենալ քո օգուտն ու վնասը: Որքան հաւաստի է, պէտք է չլքնակատութիւն պահպանել, որ թշնամին մէջը չմտնի: Հերիք է մեզ, որքան խաբուեցանք, բաւ է, որքան դաւաճանեցին մեր հաւատարմութիւնը: Ահա՛ է, սուտ ասողի տունը կրակ ընկաւ, ոչ ոք չհաւատաց: Սեպտեմբերի թէ Հայերը մեծ ջանք են տնում մտաւորապէս յառաջ գնալու: Խօսուեցաւ ու լռուեցաւ, որ առաջ մենք գնանք, յետոյ դուք:

Բացասական բայեր.

§ 209. Երբ որ բայերը գործողութեան կատարումը ժխտում են, չէ՛ ասելով են մի բան կատարում, կոչվում են բացասական բայեր:—Ձեմ կարդում, չխօսեցայ, չլրախանամ, թի՛ գրիր:

Բացասական բայերին հակառակ, միւս բայերը կոչվում են հաստատական:

§ 210. Բացասական բայերի խոնարհումը փոքրինչ տարբեր է հաստատական բայերի խոնարհումից:

Օրինակ՝ լուի:

Սահմանական եղանակ.

Ներկայ՝ չեմ լսում, չես լսում, չի լսում.

չենք լսում, չէք լսում, չեն լսում:

Անկապ. չէի լսում, չէիր լսում, չէր լսում.

չէինք լսում, չէիք լսում, չէին լսում:

Կապարէալ՝ չլսեցի, չլսեցիր, չլսեց.

չլսեցինք, չլսեցիք, չլսեցին:

Վաղակապ. չեմ լսել, չես լսել, չի լսել.

չենք լսել, չէք լսել, չեն լսել:

Գերակապ. չէի լսել, չէիր լսել, չէր լսել.

չէինք լսել, չէիք լսել, չէին լսել:

Ապարմի՛ չեմ լսիլ, չես լսիլ, չի լսիլ.

չենք լսիլ, չէք լսիլ, չեն լսիլ:

Պայ. աս. չէի լսիլ, չէիր լսիլ, չէր լսիլ.

չէինք լսիլ, չէիք լսիլ, չէին լսիլ:

Հրահայտ. մի լսիր, մի խօսիր, մի կարդար, մի ու-

րախանար: (մի լսիլ, մի խօսիլ):

մի լսէք, մի խօսէք, մի կարդաք, մի

ուրախանար:

Սրարարաւ. որ, թէ, եթէ

Ապարմի՛ չլսեմ, չլսես, չլսէ.

չսենք, չսէք, չսեն:

Անկարար. չսէի, չսէիր, չսէր:

չսէինք, չսէիք, չսէին:

Դերբայ՝ չսել, չսող, չսած, չսելու:

§ 211. Այս պատկերից երեւում է՝

ա. Էական բայով կազմուած ժամանակները չ մասնիկն ընդունում են էական բայի վերայ եւ սովորապէս նախադաս են վարվում:— Խօսում է՝— չէ՞ խօսում:

բ. Սահմանականի ապառնին շինվում է անխտիր անորոշ դերբայից, միայն առաջին լծորդութեան բայերի վերջաւորութիւնը եւս չէ է դառնում: Գրել—չեմ գրել. գործել—չեմ գործել...

գ. Պայմանական ապառնին եւս շինվում է անորոշ դերբայից էական բայի անկատար ժամանակի բացասական ձեւով:— Կըգրէի—չէի գրել. կըկարգայի—չէի կարգալ . . .

դ. Էական բայի եզակի երրորդ դէմքը—չէ—միւս բայերի հետ կցուելիս փոխվում է չէ՝ չի խօսում, չի գրում, չի կարդում, չի ուրախանում. թէ եւ կան եւ անփոփոխ գրողներ՝ չէ խօսում, չէ գրում, չէ կարդում, չէ ուրախանում:

ե. Մնացած ժամանակները իրանց վերայ առնում են չ մասնիկը անխտիր:

զ. Հրամայական եղանակը չ մասնիկի փոխարէն առնում է յի՛ բացասական մասնիկը:

245. Խոնարհեցէ՛ք հաւել, չաւել, գաւել ներդրական-

ները և աւաւել, աւաւել չեզոքները բացասական ձեւով:

246. Խոնարհեցէ՛ք նոյնպէս՝ աշխուել, չաշխուել, քաշխուել, հաշխուել, նաշխուել բացասական ձեւով:

247. Խոնարհեցէ՛ք նմանապէս երրորդ լծորդութեան բայերը՝ ծաւել, քաւել, փաւել, խաւել, խնաւել:

248. Խոնարհեցէ՛ք չորրորդ լծորդութեան բայերը՝ առաւանել, խոտաւանել, վաւանել, աւաւանել, զարաւանել:

249. Խոնարհեցէ՛ք հետեւեալ կրաւորական բայերը՝ սիրուիլ, կարգացուիլ, մոռացուիլ:

250. Խոնարհեցէ՛ք հետեւեալ զարտուղի բայերը՝ բուսնիլ, անցնիլ, դիպչիլ, կալիլ . . .

§ 212. Կա՛մ, է՛մ, «-նի՛մ, գիտէ՛մ բայերի բացասականը առանձին կազմութիւն ունի՝

ա. Չկամ, չկաս, չկայ.

չկանք, չկաք, չկան:

չկայի, չկայիր, չկար.

չկայինք, չկայիք, չկային:

բ. չեմ, չես, չէ.

չենք, չէք, չեն:

չէի, չէիր, չէր.

չէինք, չէիք, չէին:

գ. չունիմ, չունիս, չունի.

չունինք, չունիք, չունին:

չունէի, չունէիր, չունէր.

չունէինք, չունէիք, չունէին:

թ. չգիտեմ, չգիտես, չգիտէ.

չգիտենք, չգիտէք, չգիտեն:

չգիտէի, չգիտէիր, չգիտէր.
չգիտէինք, չգիտէիք, չգիտէին:

Անցողական բայեր.

ա. Կարգալ խօսիլ, ուտել, մոռանալ.

բ. Կարգ—ացնել խօս—եցնել, ուտ—ացնել մոռ—ացնել.

գ. Կարգալ տալ, խօսիլ տալ, ուտել տալ, մոռա—նալ տալ.

դ. Կարգացնել տալ, խօսեցնել տալ, ուտացնել տալ, մոռացնել տալ.

§ 213. Առաջին տողի բայերը ներգործական են:

Երկրորդ տողի բայերը շինուած են նոյն ներգործականներից եւ ցոյց են տալիս, որ գործողութիւնը ոչ թէ ներգործում է իւր մօտաւոր առարկային անմիջապէս, այլ անցնում է նորան օտարի ձեռքով: Այդ տեսակ բայերը կոչւում են անցողական:

Անցողական բայերը շինւում են ներգործական բայերից, նոցա արմատին կցելով ցնէլ կամ ցնել մասնիկը և կամ է յօդակապով: *

§ 214. Անցողական բայերի տեղ կարող են գործածուիլ ներգործական բայերը ասելով:— Կարգալ տալ, խօսիլ տալ, ուտել տալ, մոռանալ տալ:

*) Ե յօդակապը սովորապէս և է լծորդութեան բայերի համար է գործ դնւում, թէն նոքա ևս կարող են և յօդակապ առնել:

Իսկ եթէ ասի բայը աւելացնենք անցողական բայերին, կրկին անցողական կ'ստանանք — Կարգացնել տալ, խօսեցնել տալ, ուտացնել տալ, մոռացնել տալ:

ա. Մեռնիլ, յոգնիլ, կորչիլ, թռչիլ.

բ. Մեռ—ցնել, յոգն—եցնել, կոր—ցնել, թռ—ցնել.

§ 215. Յնէլ մասնիկը, որ ներգործական բայը անցողական է դարձնում, չէզոք բայերի վերայ դրուելով՝ նոցա պարզ ներգործական է շինում. Բացնել, յագնեցնել, Կորցնել, Լուցնել, ոչ թէ ուրիշի ձեռքով, այլ անմիջապէս:

Այս ներգործականներն անցողական անելու համար, պէտք է մօտը դնել ասելով:— Մեռցնել տալ, յոգնեցնել տալ, կորցնել տալ, թռցնել տալ:

§ 216. Անցողական բայերը խոնարհւում են առաջին լծորդութեան պէս, միայն կատարեալ ժամանակում ցնէլ մասնիկի և տառը փոխւում է բ. կարգացրի, կարգացրիր, կարգացրեց... Իսկ հրամայականը և տառը փոխելուց զատ՝ վերջը «- է ունենում. կարգացրու.

251. Հետեւեալ ներգործական բայերը անցողական չենեցէք և խոնարհեցէք:— Հաւատալ, խմել, հասնիլ, մոռանալ, հաւանիլ, ճանաչել, կարգալ, սովորիլ, ուտել. . .

252. Միևնոյն բայերը տալ բայով կրկին անցողական չենեցէք և խոնարհեցէք:

Հետեւեալ չէզոք բայերը չենեցէք ներգործական և

խոնարհեցէ՛ք՝ մեռնիլ, յոգնիլ, կորչիլ, խաղալ, կաշիլ, թըռ-
չիլ, մեծանալ, լաւանալ, հիւանդանալ:

253. Միևնոյն բայերը անցողական չինեցէ՛ք և խո-
նարհեցէ՛ք:

254. Հետեւեալ բայերը անցողական չինեցէ՛ք՝ չա-
փել, ազդել, աղաչել, այրել, բռնել, կարել, հրամայել,
յանդիմանել, սերմել, հալածել, վռնտել:

255. Խոնարհեցէ՛ք հետեւեալ բարդ բայերը՝ ներս մըտ-
նել, դուրս գնալ, վազ տալ, վրայ տալ, որս անել, գործ
ածել, հոգս քաշել, ջանք անել:

Դերբայ.

§ 217. Դերբայերը չորս են (113) ա. անո-
րոշ դերբայ կամ աներեւոյթ, բ. ներկայ դերբայ
կամ ընդունելութիւն ներկայ, գ. անցեալ դեր-
բայ, դ. ապառնի դերբայ:

§ 218. Անորոշ դերբայը վարվում է ա. իբ-
րեւ բայ եւ բ. իբրեւ գոյական անուն:

Նա բայ է, երբ մօտը մի ուրիշ գիմաւոր բայ
ունի եւ նախադասութեան մէջ լրացնողի կամ
ենթակայի պաշտօն չի կատարում, այլ ինքն ունե-
նում է իրան լրացնողը կամ ենթական. ուզում
եմ գնալ եւ վարժապետիցս ներողութիւն խնդրել.
այսինքն՝ ուզում եմ գնալ եւ վարժապետիցս նե-
րողութիւն խնդրել:

§ 219. Անորոշ դերբայը գոյական է, երբ
նախադասութեան մէջ կատարում է լրացնողի,
որոշողի եւ ենթակայի պաշտօն: Այդ դիպուածում

Նա՝ որպէս հասարակ գոյական անուն, հոլովվում
է երկրորդ հոլովման պէս՝ կարգալ, կարգալու,
կարգալուց, կարգալով, կարգալում:

ա. Կարգալը լաւ բան է. (ինչը)—ընթերցա-
նութիւնը (ենթակայ):

բ. Կարգալս գիրքս գեղեցիկ է—ընթերցանու-
թեան (որոշող):

գ. Գիրքը Կարգալս է որոշուած—ընթերցա-
նութեան (տրակ. եւ լրացնող):

դ. Կարգալսց մարդս բաւականութիւն է ստա-
նում—ընթերցանութիւնից (երկ. լրացնող):

ե. Կարգալով մենք բաւականութիւն ենք տա-
լիս մեր հարցասիրութեանը—ընթերցանութեամբ
(երկ. լրացնող):

զ. Կարգալսմ ոմանք բաւականութիւն չեն
գտնում—ընթերցանութիւնում (լրացնող):

§ 220. Ներկայ դերբայը գործ է ածվում
իբրեւ բայ եւ իբրեւ ածական անուն:

Իբրեւ բայ ներկայ դերբայը գործ է ածվում
միայն էական բայի օգնութեամբ (տես վարը): Իբ-
րեւ ածական անուն՝ նա միշտ գրվում է գոյա-
կանի մօտ եւ պարզ ածականի պէս նորան որոշում
է, հետեւապէս կարող է յօդ առնել եւ հոլովուիլ
իբրեւ սովորական ածական անուն:—Խոտ հնչող
մշակները գերանդիններն առան եւ մոտն մարգա-
տեղներ—խոտ հնչողները գերանդիններն առան...:

§ 221. Անցեալ դերբայը երկու վերջաւորու-

թիւն ունի՝ ած—ել (երբեմն էալ)։ Եւ վերջաւորու-
թիւնը գիմաւոր բայերից անբաժան է գործ ած-
վում, կազմելով վաղակատար եւ գերակատար ժա-
մանակները, ինչպէս տեսանք բայերի մէջ։ Եալ վեր-
ջաւորութիւնը գրաբարի մնացորդ է եւ աշխար-
հաբարում գործ է ածվում որպէս հասարակ ա-
ծական՝ սիրեցեալ, մեռեալ, ննջեցեալ, հանգուցեալ
(երբեմն միայն իբրեւ գերբայ՝ «հեալ այն օրից—
սկսած այն օրից»)։

§ 222. Ած անցեալը երեք կերպ գործածու-
թիւն ունի.

ա. Նա բայ է, երբ նախադասութեան մէջ
ենթակայի, որոշողի կամ լրացնողի պաշտօն չի
կատարում, այլ ինքը առնում է ենթակայ կամ
լրացնող.—Հայոց զօրքը Տղմուտ Գեորգի անդամ՝ պա-
տերազմն սկսեցին—անդամ եւ «հեցին»։ Կէս օրից
մէկ խաճ մնացած՝ մենք քաղաք հասանք—մէկ ժամ
էր մնացել։ Զաւրը չհասած՝ ոտներդ մի հանիր—
մինչեւ չես հասել։

բ. Ած անցեալը, եթէ մօտը որեւիցէ գոյա-
կան ունի, որին որոշում է, ածական է՝ չարագործ
գիրքս, կեղծ հացս, խաճ ջուրս, աշխարհ փոքս...

գ. Ած անցեալը՝ եթէ հօլովվում է եւ նախա-
դասութեան մէջ կատարում է լրացնողի, ենթակայի
եւ պատկ. ցոյց տուող որոշողի պաշտօն, գոյական է։

ա. Գրածը ջնջուեցաւ—գրութիւնը (ենթակայ)։

բ. Գրածի կէսն անգիր արեց—գրութեան (ո-
րոշող)։

գ. Ուշք ու միտքը Գրածին էր նուիրել—գրու-
թեանը (լրացնող)։

դ. Գրածը չհաւանեց վարժապետը—գրու-
թիւնը (լրացնող)։

ե. Գրածից արտագրեցի մի երես—գրութիւնից
(լրացնող)։

զ. Գրածով հաստատեց իր ասածը—գրութիւ-
նով (լրացնող)։

է. Գրածս մի ջնջուած տառ չկար—գրու-
թիւնում (լրացնող)։

§ 223. Ապառնի դերբայը (լու) անորոշ դեր-
բայի սեռականն է եւ միշտ ածական որոշողի պաշ-
տօն է կատարում՝ «—պէլս» հաց, «իւլս» ջուր,
«կարպս» գիրք...

Երբեմն լսապառնու տեղ գործ է ածվում
լի վերջաւորութեամբ ապառնի, առաւելապէս կո-
չական բառերում՝ սիրելի՛ եղբայր, պատուելի՛ բա-
րեկամ. . .

Լի երբեմն գործ է ածվում, երբ գոյականը
զօրութեամբ է գրուած. այդ ժամանակ նա յօդ է
առնում եւ յոգնակի թուով է վարվում՝ ասելիք
ասա (ասելու բաներդ)։ Դու քո անելիքն արա։

§ 224. Ապառնի դերբայը գիմաւոր բայի տեղ
գրուած պիտի համարուի, եթէ նպատակ ցոյց
տուող պարագայականի պաշտօն լինի կատարած՝

ես գնում եմ հարաւս (որ կարգամ): Զինորսը
գնաց ձուկը սրահս (որ ձուկը որսայ):

§ 225. Բոլոր գերբայերը՝ բացի անորոշից,
էական բայերի օգնութեամբ խոնարհւում են բո-
ւոր ժամանակներով եւ գործ են անում գիմա-
ւոր բայերի տեղ:

Վերբայերի պէս՝ էական բայերի օգնութեամբ,
կարող են խոնարհուիլ եւ անական ու գոյական
անունները. գերբայերը նորանով են տարբերու-
միայն, որ առանց էական բայերի էլ իրանք գոր-
ծողութիւն ունին իրանց մէջ: Ահաւասիկ մի ընդ-
հանուր օրինակ.

Սահմանական էղանալ՝

Ներկայ՝ մարդ եմ, ծոյլ եմ, գրած եմ *),
գրող եմ, գրելու եմ:

Անկապայ՝ մարդ էի, ծոյլ էի, գրած էի, գրող
էի, գրելու էի:

Կապարեալ՝ մարդ եղայ, ծոյլ եղայ, գրած եղայ,
գրող եղայ, գրելու եղայ:

Վաղակապ. մարդ եմ եղել, ծոյլ եմ եղել,
գրած եմ եղել, գրող եմ եղել, գրելու եմ եղել:

*) Ի հարկէ սա՝ որպէս անցած գործողութիւն, միայն
ձևով ներկայ է, իսկ գաղափարով կըմնայ անցեալ և գործ
կ'անուի վաղակատարի և գերակատարի մտքով, ինչպէս որ
բեր է՝ պարզ ներկայ է, իսկ բեր է՝ պարզ ապառնի:
Քայց և այնպէս՝ աշակերտների դիւրութեան համար ամե-
նայորման է այս ձևը պահպանել, ապա թէ ոչ՝ ժամանակ-

Գերաւաս. մարդ էի եղել, ծոյլ էի եղել, գրած
էի եղել, գրող էի եղել, գրելու էի եղել:

Ապառնի՝ մարդ կըլինիմ, ծոյլ կըլինիմ,
գրած կըլինիմ, գրող կըլինիմ, գրելու կըլինիմ:

Պայմ. ապ. մարդ կըլինէի, ծոյլ կըլինէի,
գրած կըլինէի, գրող կըլինէի, գրելու կըլինէի:

Հրահայան՝ մարդ եղիր, ծոյլ եղիր, գրած
եղիր, գրող եղիր, գրելու եղիր:

Սարադասական՝ թէ, եթէ, որ

Ապառնի՝ մարդ լինիմ, ծոյլ լինիմ, գրած լինիմ,
գրող լինիմ, գրելու լինիմ:

Անկապայ՝ մարդ լինէի, ծոյլ լինէի, գրած
լինէի, գրող լինէի, գրելու լինէի:

Վերբայ՝ մարդ լինիլ, ծոյլ լինիլ, գրած լինիլ,
գրող լինիլ, գրելու լինիլ:

Ների այնպիսի խառնաշփոթութիւն կ'ստանանք, որից մա-
նուկներին հանել անհնարին կըլինի: Մեր առաջարկած
ձևով բաւական է աշակերտներին բացատրել, օրինակ, որ
անցեալ դերբայի ներկան ու անկատարը դիմաւոր բայի
վաղակատարի և գերակատարի ոյժ ունին, իսկ ապառնի
դերբայի ներկան և անկատարը դիմաւոր բայի ապառնի
և ուղղմանական մտքով են վարվում: Վերլուծել պէտք է՝
բեր է՝ անցեալ դերբայ է՝ էական բայի ներկայ ժամանա-
կով, բեր է՝ ապառնի դերբայ է՝ էական բայի անկա-
տար ժամանակով:

Մակբայ.

§ 226. Մակբայներն՝ իրանց կազմութեանը նայելով, երկու են՝ բուն մակբայներ եւ բանի միւս մասունքներէից առնուած մակբայներ:

Բուն մակբայները կամ պարզ բառեր են՝ «պէտ», յաճախ, «Եր», երբ... կամ առանձին մակբայակերտ մասնիկներով շինուած ածանցական բառեր՝ մեծապէս, քաջաբար, առատօրէն, սրտանց, սաստիկ, բնաւ, կամայ, ակամայ...

257. Հետեւեալ օրինակներէ մէջ գտէ՛ք բուն մակբայները և իրանց նշանակութեան համեմատ առանձին կարգերի բաժանեցէ՛ք, համաձայն § 111-ի:

Ինչպէ՞ս գեղեցիկ էր երգում սոխակը: Հաշիւ միջեւ էր և հա՛մ մեզ հառաչէ տանջում է ցուրտն ու անձրեր: Ապամաւորներին քննէ բանտը տարան: Հայ նախարարներին քննաբար գերի վարեցին: Արակը շատ հանգաւ և հրդեհները յետ գնացին: Ես գիտեմ հաշիւէն, հոգիներն և լրտնութիւնը կարգաւ և գրել: Մեկտէ կանգնեցէ՛ք, պաշտպանուեցէ՛ք խաբար և կամաւ անձնատուր մի լինիք: Յաղթուելուց յետոյ կամայ—սկզբէն տուինք մեր զէնքերը: Ամայ գնացէ՛ք, մենք էլ շատով կը դանք: Ամենէն չնկատեցի, թէ դու հեղին էիր: Նա քաջաբար չէր պատրաստել դասերը: Բա՛ն չէի կարծում, թէ դու խաբար կը մտնաս անեղիք: Ե՛ւ հաշիւ շատ պէտք է աշխատէք: Ե՛ւ չէր սիրուում ինձ բնութեան գեղեցիկութիւնը: Մեայնէ կանգնած էր նա սարի վերայ:

258. Այսպէ՛ս միշտ գիտեմ, որ յիշ առածը յիշ պէտք է տանք: Յաճախ մարդս այնպիսի բաներ է լսում, որ հա՛մ—հա՛մ դժուար

քանում է հաւատալ: Մայրն «պէտ» թուղթ էր գրում իւր որդուն, որ հա՛մ—հա՛մ չէի մոռացել էր նրան: Յա՛մ—հա՛մ, այն նեղութիւնից յետոյ, արեգակը կը խաւարի: Թշնամիքը յա՛մ—հա՛մ ներս թափուեցան և նորան սպանեցին: Մեծապէ՛ս զգուշացէ՛ք ուրիշին դատելիս: Աստուած յա՛մ—հա՛մ խօսեցաւ Մովսէսի հետ: Մովսէսը հա՛մ—հա՛մ զարկեց և ապառաժից հա՛մ—հա՛մ առատ ջուր բղխեց: Ահա՛մ—հա՛մ Դարայեցիք հասան քանանացոց երկիրը: Հայր և որդի յա՛մ—հա՛մ խօսում էին: Հայրը հա՛մ—հա՛մ խրատում էր որդուն: Բամբասանքը յա՛մ—հա՛մ խոցոտում է մարդու սիրտը: Ահա՛մ—հա՛մ կը հասկանանք, եթէ հա՛մ—հա՛մ հա՛մ—հա՛մ պատմէք ձեր մտադրութիւնը: Ես հա՛մ—հա՛մ ցանկանում էի ձեզ տեսնել: Ուշադրէ՛ք մանուկը հա՛մ—հա՛մ պիտի լսի և հա՛մ—խօսի: Ո՛ր էս գնում: Ո՛րք կը դաս, դարիւր բլբլ: Ո՛ր պիտի գնենք մեր յոգնած գլուխը: Ահա՛մ—հա՛մ զարգարած էր, քայց հա՛մ—հա՛մ լիքն էր ապականութեամբ:

259. Ե՛րբ էք տեսել, որ արքին ոտից գլուխ պնտել իւր զարդերով թանկագին: Աշխատող մարդը հա՛մ հաց կուտնեայ, երբէ՛ւ չի սովի: Երբէ՛ւ էի լոյս, իսկ այժմ եմ խաւար: Մեքն օրոտում ես, հեքն ամպում ես: Մեքն հարաւային հողմի նման հնչում ես խաբար, ես լընում եմ հա՛մ—հա՛մ: Լաւ է երբէ՛ւ, քան հա՛մ—հա՛մ: Լաւ է հա՛մ, քան երբէ՛ւ: Բժիշկը դեռ չհասած՝ հիւանդն աշտէն մեռած էր: Դուք հա՛մ—հա՛մ գնացէ՛ք: Յա՛մ—հա՛մ գիտէի: Ահա՛մ—հա՛մ կարիք չունիմ: Ահա՛մ—հա՛մ մենք կը կարդանք, յետոյ դուք: Նախ մտածիր և հա՛մ—խօսիր: Նախ և հա՛մ նիւթը պատրաստիր և ապա գրիր: Աստուծո նախախնամութիւնը յաւիտեան պիտի թաղաւորէ: Յետոյ զղջաց Յուդան և տարաւ արծաթը քանանայապետին:

§ 227. Բայի բուն մակբայներէից, կան շատ անուններ եւ գերանուններ, որոնք գրվում են բայի համար եւ մակբայ են համարվում: Գոյականից առ-

նուաճ մակրայները կարող են հոլովուիլ եւս, միայն հոլովուած գոյական մակրայները յոգնակի թւում հասարակ գոյական անուն պիտի համարուին (բացի Զարեհ—հա, Տօբեհ—հա, անցեալները, որոնք ստանան կական մակրայ են)։ օրինակ՝

Վերե գնաց—հար գնաց՝ հայցական հոլով է։

Վերեից ընկաւ—բացառական է։

Վերեով անցաւ—գործիական է։

Վերեանք կանգնած էր—ներգոյական է։

Վերեանք բռնուած են—լինչերը՝ հասարակ գոյական անուն է։

260. Հետեւեալ մակրայներով նախադասութիւններ կազմեցէ՛ք։

Ներս, ներսը, ներսից, ներսում, վար, վարը, վեր, վերը, *) դուրս, դուրսը, դրսից, դրսով, դրսում, առաջ, առաջը, առաջից, առաջից, յետե, յետեը, յետեից, յետևով, յետևում, դէմը, դիմացը, դիմացից։

261. Գոյականը դերանուան հետ։—Այստեղ, այդտեղ, այնտեղ, այնտեղից, այնտեղով, այնտեղում, սրտեղ, սրտեղից, ամէն տեղ, ամենայն տեղ, միջանի տեղ, ոչ մի տեղ, ամէն տեղից, այստեղանց, մէջտեղը, մէջտեղից։

*) Մեզանում վար և վեր մակրայները միշտ չփոխում են միմեանց հետ. մենք ասում ենք, օրինակ, վեր ելաւ և վեր ելաւ, փոխանակ վեր ելաւ և վեր ելաւ ասելու։ Եթէ շատ դժուար է վեր մակրայը գործածել, ապա, կարծում ենք, վար բառի տեղ վեր գրելիս, պէտք է և տառով գոնէ գրենք (վեր), որովհետեւ սա ա կրկնաբարուի կրճատումն է. ինչպէս՝ հայր—հէր, մայր—մէր, փայտ—փէտ, ուրեմն և վայր—վէր։

262. Գոյականը մենակ կամ ուրիշ բառի հետ։

Այսօր, վաղը, երէկ, հիմակ, առաւօտը, երեկոյին, հերոս, անցեալ տարի, առաջ, առաջուց, մի օր, մի ժամանակ, օրով—ցերեկով, օրը կէսօրին, գիշերը, ցերեկը, ն, առաւօտանց, գիշերհանայ, շատուց, շատոնց, հնուց, վաղուց, հիմակուց, իսկզբանէ, ի յաւիտեանից, յաւիտեան։

Խտիւ, սիրով, փութով, շուտով, դիւրաւ, դժուարաւ, բարով, բարեաւ, շտապով, շտապաւ, աւելորդով, մէկանց, մէկէն տուեց սպանեց, սրտանց, երեսանց, քառասունեկ, էջէ կուրին բժշկեց, էջէ անախտան էր։—Անգամ, միանգամ, միանգամից, միանգամով, միանգամայն, երկու անգամ, երկիցս, երիցս, չորիցս. . .

§ 228. Ածական անունների մեծագոյն մասը, եթէ բայի համար է, մակրայի պաշտօն է կատարում մենակ կամ մի մասնիկի հետ։—Բայը մարդը Բայը էր խօսում։ Փայի մանուկը մի փայ ուշացաւ։

263. Զուգընթացաբար գրեցէ՛ք միջանի նախադասութիւններ, ուր միեւնոյն ածական անունը և՛ ածական լինի, և՛ մակրայ։

§ 229. Դերանունը զանազան մասնիկների օգնութեամբ մակրայի պաշտօն է կատարում—Այսպէս, այդպէս, այնպէս, սոյնպէս, դոյնպէս, նոյնպէս, այսքան, այդքան, այնքան, սոյնքան, դոյնքան, նոյնքան. այսպիսով, այդպիսով, այնպիսով. այսուհետեւ, այնուհետեւ. սապէս, դապէս...

§ 230. Գոյական անուններից շատերը, եթէ կրկնութեամբ են գործածուած, կամ եթէ մի

Եւ նոյն գոյականը իւր մի հօլովի հետ է, կարող
է մակբայ լինիլ:

264. Կաթիլ—կաթիլ կաթիլ.

Ոլոռն—ոլոռն ոլոռն.

Ստէպ—ստէպ ստէպ.

Խումբ—խումբ խումբ.

Դաս—գաս գաս.

Յից—ցից ցից.

Ոլոր—ոլոր ոլոր

Կամաց—կամաց կամաց.

Ծուռ—ծուռ ծուռ.

Տեղ—տեղ տեղ.

Ժամանակ—ժամանակ ժամանակ.

Հատ—հատ հատ.

Թել—թել թել.

Կարգ—կարգ կարգ.

Ոտք—ոտք ոտք ցած իջնել.

265. Օր—օրէց օր.

Ժամ—ժամ առ ժամ.

Ժամ—ժամէ իժամ.

Մօտ—մօտէ մօտ, մօտ առ մօտ.

Երես—երեսէ երես, երես առ երես.

Ձեռք—ձեռքէ ձեռք.

Դուռն—դռնէ դուռն.

Երկիր—երկրէ երկիր.

Աշխարհ.—աշխարհէ աշխարհ.

Ծայր—ծայրէ ի ծայր.

Գլուխ—գլխէ ի գլուխ.

Դէմք—գլխացէ գլխաց.

Դար—դարէց դար.

Կէս—կիտով չափ.

Հոգի—հոգով չափ.

Տեղ—տեղն է տեղն.

Փոխ—փոխ առ փոխ, փոխէ փոխ.

Վազ—վազէ վազ

Ձեռք—ձեռք ձեռքի.

Կուռ—կռնարունակ.

Օր—օր առօր

Յետե—յետեէ յետե.

Հետ—հետզհետէ.

Կոյր—կոյրգկուրայն.

Վեր—վեր է վերոյ, վայր է վերոյ.

Մէջ—մէջ ընդ մէջ

Դէմ—դէմ առ դէմ.

Երես—երես առ երես.

Քայլ—քայլ առ քայլ.

Տուն—տուն-տուն, տունէ տուն.

Դաս—գաս առ գաս.

Բառ—բառ առ բառ.

Խիտ—խիտ առ խիտ.

Հազիւ—հազիւ հազ:

266. Մէկ էլ տեսնես, օր օրի վերայ, գիշեր ցերեկ,
ըստ ամենայնի, ըստ պատշաճի, ըստ օրինի, ըստ պատահ-
ման, ըստ գիպուածին, առաւուռէն, առհարկի. Ի՛նչ
խօսեցաւ, ի՛նչ յանձն առաւ. զուր տեղը, պարսպ
տեղը ջանք կ'անես, անիրաւ տեղը դատուեցաւ. գուցէ
թէ, կարծես թէ, իցէ թէ, այն միջոցին, այն ժամին թողին
գնացին:—Քանի որ, երբոր, մինչև որ. . .

Նախադրութիւն.

§ 231. Նախադրութիւնները, իրանց կազմութեանը նայելով, երկու են՝

ա. Բռն շահագրգռութիւններ՝ համար, հետ, դէմ, չափ, պէս, առանց, մինչեւ, դէպ, իբր, իբրեւ, բացի, զատ, իզատ, իվեր, իվայր, առ, հակառակ, համեմատ, ճշտ (վերջին երեքը ածականից)։

բ. Գոյականից առնուած շահագրգռութիւններ, որոնք բոլորը, առանց բացառութեան, մակբայի պաշտօն էլ են կատարում։ դռան առաջը, պարբերակի յետեւը, վերեւ, ներքեւ, վրայ, տակը, մէջ, քով, դէմ։

§ 232. Բուն նախադրութիւններից՝ համար, հետ, չափ, պէս, դէմ, առանց, հակառակ, համեմատ, ճշտ առնում են տրական եւ սեռական հոլով՝ ինձ համար, վարժապետի համար, քեզ չափ, քո չափ, աշակերտի չափ, նորա դէմ, թշնամու դէմ, ում հակառակ, իմ հակառակ, ինձ հակառակ, հօրը հակառակ, ինձ մօտ, իմ մօտ, առանց ինձ։

Փախանալ առնում է սեռական հոլով — Տուր իմ եւ քո փոխանակ։

Մինչեւ, դէպի առնում են հայցական հոլով՝ մինչեւ ինձ, դէպի քեզ, մինչեւ սարը, մինչեւ քաղաքը, դէպի գիւղը, դէպի տուն գնացին։

Իբր, իբրեւ գործ է ածվում ամեն հոլով-

ներով՝ իբրեւ մարդ, իբրեւ մարդու, իբրեւ մարդուց, իբրեւ մարդով, իբրեւ մարդում։

Զառ, բացի, իվեր, իվայր, վար, իբն, իբլու, առ նախդիրները առնում են բացառական եւ հայցական հոլովներ՝ քեզնից զատ, բացի վնասից, բացի շահից, մանկութիւնից ի վեր, սարն իվեր, ծառն իվեր, ականջս իվեր, գետն իվայր նաւեցին, գետից վայր նաւեցին, ծառից վայր իջան։ Օրն իբուն, գիշերն իբուն. ձմեռն ի գլուխ անդադար աշխատում է։ Դիմել առ Աստուած...

Գոյականից առնուած նախադրութիւնները սեռական հոլով են առնում եւ նորա հետ էլ հոլովվում են՝ ծառի տակը, կտրի վերայ, իմ առաջը, իմ առաջին, իմ առաջից, իմ առաջով, իմ առաջում։

267. Գրեցէ՛ք հետևեալ նախադրութիւններով օրինակներ՝ առաջը, առաջը, ետը, յետը, վերը, ներքև, վրայ, վերայ, վրայով, տակ, մէջ, մօտ, դէմ, դիմացը, տեղը, խիստ, յետեւ, յիշող, նշանաւոր (վերջին երեքը հոլոված գոյական են, որ երբեմն միայն նախադրութեան տեղ են գործ ածվում)։

I ՄԱՍՈՒՆՔ ԲԱՆԻ:—Գոյական անուն, գոյական անունան սեռը, յատուկ և հասարակ գոյականներ. գոյական անունան թիւը. հաւաքական գոյական անուն: Ածական. որակական և յարաբերական ածականներ: Թուական անուն. բացարձակ, դասաւորական, բաշխական, մասնական թուականներ: Գերանուն. դերանունների տեսակները՝ էական, ցուցական, ստացական, հարցական, յարաբերական և անորոշ: Բայ. բայերի սեռը, եղանակը, ժամանակը, թիւը և դէմքը: Գերբայ. դերբայի տեսակները: Մակբայ և նորա տեսակները: Նախադրութիւն: Հաղկապ: Զայնարկութիւն (երես 1—28):

II ԲԱԹԱԿԱԶՄՈՒԹԻՒՆ: Բառերի արմատը և վերջաւորութիւնը. նախայար և վերջայար մասնիկներ. նախաաիւղ և ածանցական բառեր. պարզ և բարդ բառեր. կոբուսման և փոփոխման կանոնները (երես 29—41):

III ՄԱՍԱՆՅ-ԲԱՆԻ ՓՈՓՈխՈՒԹԻՒՆԸ: Գոյական անունների փոփոխութիւնները—հոլով և հոլովմունք. ուղղական և հայցական, սեռական և տրական, բացառական, դործիական և նեղգոյական հոլովները. կանոնաւոր հոլովմանց պատկերը. անկանոն հոլովմունք. անունան յօդը. անունների հոլովւմը որոշեալ յօդով: Ածական անունան հոլովումը: Թուական անունների հոլովումը: Գերանունների փոփոխութիւնը՝ անձնական դերանունների հոլովումը. ցուցական և ստացական դերանուններ. դերանունական յօդ. անորոշ դերանունան հոլովումը: Բայի փոփոխութիւնը. խոնարհումն և լծորդութիւն. էական բայերի խոնարհումը. առաջին լծորդութիւն. երկրորդ լծորդութիւն. երրորդ լծորդութիւն. չորրորդ լծորդութիւն. կրաւորական բայերի խոնարհումը. անկանոն խոնարհումը. պակասաւոր բայեր. միադէմ բայեր. բացասական բայեր. անցողական բայեր: Դերբայի փոփոխութիւնը: Մակբայի փոփոխութիւնը: Նախադրութիւն: (երես 41—104):

150

48

3131

ՀՀ Ազգային գրադարան

NL0061918

